

Lamed

List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 10

Broj 4

April 2017

Ludwig Wittgenstein

Skroviti dnevnic 1914-1916. (Izbor)

BILJEŽNICA I
(9.8.1914-30.10.1914)

9.8.1914.

Prekjučer pri novačenju primljen i dodijeljen 2. puku gradskog topništva (Festungsartillerie-Regiment) u Krakowu. Jučer prije podne krenuo iz Beča. Danas prije podne prispio u Krakow. Dobri je poručnik (Slovenac Vojeslav Molè, znani povjesničar umjetnosti i arheolog, prim. prev. M. K.) moju veliku bilježnicu dao Trenkleru na čuvanje. Hoću li sada moći raditi?! Radoznao sam u pogledu mog nadolazećeg života! Vojne su vlasti u Beču bile nevjerovatno ljubazne. Ljudi, od kojih dnevno na tisuće dolaze po savjet, dobivaju ljubazne i iscrpne odgovore. Tako nešto neizmjereno ohrabruje; spominje me na odnose među Englezima.

10.8. 1914.

Obukli su me kao vojnika-novaka. Malo je nade da ću moći iskoristiti svoje tehničko znanje. Trebam biti vrlo dobro i filozofski raspoložen kako bih se ovdje snašao. Kada sam se danas probudio, bilo mi je kao u onom snu u kojem se, nenadano i posve bez ikakva smisla, iznova nađemo u školskoj klupi. U mojem je položaju dakako i puno humora i najniže poslove obavljam gotovo s ironičnim osmijehom. Nisam ništa radio. To je vatreno krštenje karaktera upravo zato što je potrebno toliko snage da se ne izgubi dobro raspoloženje + energija.

15.8. 1914.

Toliko se toga dogodilo da mi jedan dan izgleda dug kao cijeli tjedan. Jučer sam dobio naredbu da rukujem reflektorom zaplijenjenog broda na Visli. Posada je banda svinja! Nikakvo oduševljenje, nevjerovatna

sirovost, glupost i zloba! Dakle, ipak nije istina da zajednička velika stvar mora oplemeniti ljude. Tako i najtegniji posao postaje tlakom. Neobično je kako ljudi svoj posao čine strašno mukotrpnim. I uza sve vanjske okolnosti rad na našem brodu mogao bi biti divno sretno vrijeme, a umjesto toga! – Bit će vjerojatno nemoguće sporazumjeti se s ljudima (osim možda s potporučnikom, koji je izgleda vrlo ljubazan čovjek). Dakle, u poniznosti obavljati posao i sebe sama za ime božje ne izgubiti!!! Naime, najlakše se izgubimo ako se hoćemo podariti drugim ljudima.

2.9. 1914.

Svake noći, s izuzećem jučerašnjeg dana, pri reflektoru. Preko dana spavam. Ova mi je služba utoliko ugodna, što time izbjegavam zlobu drugova. Jučer smo čuli za golemu bitku koja traje već 5 dana. Kada bi to samo već presudilo! Jučer, prvi put nakon tri tjedna, onanirao. Gotovo sam posve lišen putenosti. Dok sam ranije uvijek zamišljao da razgovaram s nekim prijateljem, sada se to više gotovo i ne događa. Svakog dana radim samo po malo. Odveć sam umoran i odsutan. Jučer sam počeo čitati Tolstojevo "Kratko tumačenje Evandjelja". Divno djelo. No još uvijek nije ono što sam od toga očekivao.

5.9. 1914.

Na putu sam velikog otkrića. No hoću li do njega doći?! Puteniji sam nego ranije. Danas ponovno o(nanirao). Vani je ledeno i olujno. Ležim na slami na podu i pišem i čitam na mojem malom drvenom kovčegu (cijena: 2,50 krune).

12.9. 1914.

Vijesti su sve lošije. Noćas je bila stroga pripravnost. Radim svakoga dana više ili manje s istinski puno pouzdanja. Svagda iznova ponovim sebi u duhu Tolstojeve riječi: *Čovjek je nemoćan tijelom, no slobodan duhom*. O, da duh bude u meni! Poslije podne je poručnik čuo pucnjeve u blizini. Bio sam vrlo uzrujan. Po svoj prilici bit ćemo i mi u uzbuni. Kako ću se ponašati ako dođe do pucanja? Ne bojim se toga da budem ustrijeljen, nego toga da neću pravilno ispuniti svoju dužnost. Neka mi Bog dade snage! Amen. Amen. Amen.

15.9.1914.

Pretprošle noći strašne scene: gotovo svi pijani. Jučer ponovno natrag na (zaplijenjeni brod, prim. M. K.) "Goplanu", koja je uplovila u (rijeku, prim. prev.) Dunajec. Jučer i prekjčer nisam ništa radio. Uzalud sam pokušavao; mojoj je glavi cijela stvar bila strana. Rusi su nam za petama! Nalazimo se u neposrednoj blizini neprijatelja. Dobro sam raspoložen; ponovno sam radio. Najbolje mogu sada raditi dok čistim krumpir. Uvijek se dragovoljno javljam za to. To je za me isto što je za Spinozu bilo brušenje leća. S poručnikom su mi odnosi puno hladniji nego ranije. Ali samo hrabro! Kada me duh ne bi napustio...! Bog nek je uza me! Sada mi je dana prilika da se držim ljudski, jer stojim oči u oči sa smrću. Neka me duh prosvijetli.

16.9.1914.

Noć je prošla mirno. Prije podne čujemo jaku topovsku i pušcanu vatru. Po svoj smo prilici neizbježno izgubljeni. Duh je još u meni, ali neće li me u krajnjoj nuždi ostaviti? Nadam se da neće. Sad je važno ohrabriti se i biti dobar! (9 sati navečer) Prolom oblaka. Čovjek je nemoćan tijelom i slobodan duhom. I samo njime. Noćas nisam ništa radio.

18.9.1914.

Strašno uzbudljiva noć. Trebalo je osvjetljavati i svakog sam se časa bojao da će se reflektor ugasiti. Nalazili smo se u krajnje nesigurnom položaju, i da se svjetlo ugasilo i nešto dogodilo, sva bi odgovornost pala na mene. Potom lažna uzbuna. Zadržao sam posvemašnji mir i mogao sam čuti kako me vodnik kleveće kod pukovnika da sam bio plašljiv. To me je strašno uzrujalo. Od 1-3 na dužnosti. Spavao vrlo malo. Jučer nisam ništa radio. Vrlo je teško stalno se suprotstavljati zlu. Teško je s praznim želucem i neispavan služiti duhu! No što bih bio kada to ne bih mogao. Starješine su neotesane i glupe (s posve izgubljenim izuzecima). Na putu za Krakow... Dan je prošao mirno i bez neugodnosti. Ponešto sam radio.

19.9.1914.

Na putu za Krakow. Jučer sam ujutro morao raditi na osvjetljavanju do 11 sati. Noću bilo je vrlo hladno. Morali smo spavati u čizmama. Spavao sam loše. Već četiri dana nisam skidao odjeću i cipele. No, ne mari... Ne mogu ne strahovati što će se sa mnom biti u Krakowu. Znam da ne bi trebao o tome brinuti, ali osjećam se toliko umoran da se bojim svakog napora.

12.10.1914.

Nismo pošli za Zawichost. Mirna noć. Ponovno osluškujem: jedan poručnik i potporučnik s našim zapovjednikom: još uvijek ne znaju pouzdano što će raditi, no vjerojatno je da ćemo ići za Zawichost. Pridošli poručnik je vrlo slavohlepan i apsolutno je za to da se ide na bojišnicu... U meni se smjenjuju časovi ravnodušja prema vanjskoj sudbini s takvima u kojima

ponovno čeznem za vanjskom slobodom i smirenošću, jer sam umoran i bezvoljan izvršiti ma koju naredbu. Što se tiče *bliske* budućnosti, u *posvemašnjoj* neizvjesnosti! Ukratko: postoje periodi kada ne mogu živjeti *samo* u sadašnjosti i s duhom. Sretne časove života treba primiti kao milost i u njima uživati sa zahvalnošću, a inače spram života biti ravnodušan. Danas sam se dugo borio s depresijom, a potom nakon dugo vremena ponovno onanirao i naposljetku napisao prethodne rečenice. Čujem također da ćemo noćas izvesti pothvat planiran za sutra; o tome da ćemo ići u Krakow još uopće nema govora! Dakle, noćas!... Trebamo pucati brzometnim oružjem i mitraljezima; kako čujem, više da bismo stvarali buku nego gađali. Koliko razumijem, stvar će biti pogibeljna. Budem li morao osvjetljavati reflektorom, sigurno sam izgubljen. No ne mari, jer važno je samo jedno! Krećemo za sat vremena. *Bog je uza me.*

15.10.1914.

Tiha noć. Sad onaniram otprilike jednom u deset dana. Malo radim manualno, ali zato utoliko više duhovno; oko 9 sati odlazim na spavanje, a oko 6 sati ustajem. Sa sadašnjim zapovjednikom sporazumijevam se bolje no ikada. On i nije tako loš. Cijeli smo dan stajali u Sandomierzu, a ostat ćemo vjerojatno i noćas tu. Radio sam jako puno i ne bez uvjerenja. Čini mi se gotovo kao da sam stajao neposredno pred rješenjem

20.10.1914.

Loše sam. Radio sam *mnogo*. Popodne sam se osjećao bolje. Ali ne osjećam se posve sretno; čežnja za Davidom (David Pinsent, Wittgensteinov prijatelj, student matematike na Trinityju, prim. prev.): kad bih mu barem mogao pisati. Ali moj duh govori u meni protiv moje depresije. Bog je uza me...

25.10.1914.

Rano smo krenuli za Sandomierz. Jučer smo uvečer dobili besmislenu vijest da je pao Pariz. I ja sam se uostalom isprva radovao, dok nisam shvatio nemogućnost te vijesti. Takve su nemoguće vijesti vazda loše znamenje. Kada se zbilja dogodi nešto povoljno po nas, tada se o tome izvješćuje i nitko ne pomišlja na takve apsurdnosti. Osjećam zato danas više nego ikada da je naš položaj – položaj njemačke rase – strahovito žalostan! Jer da se s Englezima ne možemo natjecati izgleda mi posvema jasno. Englezi – najbolja rasa svijeta – ne mogu izgubiti! Mi pak možemo izgubiti i izgubit ćemo, ako ne ove godine, onda iduće godine! Misao da će naša rasa biti potučena strahovito me deprimira, jer sam skroz naskroz Nijemac! Iznenada su nas Rusi zasuli puščanom paljbom...

Neka je Bog uza me!... Nije bilo ništa drugo nego ruski avion... Jako puno sam radio. Cijele smo noći

stajali u Tarnobrzegu i rano ujutro krenuli prema Stutzinu. Oko podneva je popustila moja depresija.

BILJEŽNICA II
(30.10.1914-22.6.1915)

12.11. 1914.

Samo sebe ne izgubiti!!! Priberi se! I ne radi da bi prikratio vrijeme, nego radi smjerno, da bi živio! Ne čini nepravdu!... Govori se o šestomjesečnoj ili sedmomjesečnoj opsadi. Sve radnje su zatvorene i otvaraju se samo na kratko. Što je situacija ozbiljnija, to su suroviji niži časnici. Jer oni osjećaju da se mogu nekažnjeno prostački prazniti, jer časnici sada gube glavu i dobrim se dijelom sve više ne kontroliraju. Svaka riječ koja se sada čuje je prostakluk. Jer uljudnost se više ne isplati i ljudi se odriču i ono malo uljudnosti što su je možda još imali. Sve je to krajnje žalosno. Poslije podne u gradu. Prilično sam puno radio, *ali bez prave jasnoće viđenja!* Hoću li moći raditi i dalje? (!) Već pada zavjesa? Bilo bi neobično naći se posred problema, posred neke opsade...!

13.11. 1914.

Cijelo prije podne uzalud sam se trsio raditi! Do jasnoga viđenja nije došlo. Puno razmišljam o svom životu i to je također razlog zašto ne mogu raditi. Ili je obrnuto? Sad vjerujem da se nisam dovoljno odvojio od drugih na brodu. S njima se ne mogu družiti, jer mi nedostaje stanovit, za to potreban, prostakluk. No, posve neshvatljivo, to mi odvajanje ne pada lako. Ne, da mi bilo tko i najmanje privlači. No navika da s ljudima prijateljski razgovaram vrlo je jaka! Večeras na dužnosti. Sada svaku večer odlazim u kafetariju i pijem dvije šalice kave, a ugodna mi atmosfera godi. *Malo radio!... Bože, daj mi razuma i snage!!!*

16.11. 1914.

Dolazi zima... Jučer sam od Fickera (Ludwig von Ficker, austrijski pisac, urednik časopisa *Der Brenner*; Wittgenstein je iz očeva nasljeđa 1914. godine izdvojio znatnu sumu od 100.000 kruna i doznačio je Fickercu kako bi se preko njega pružila pomoć umjetnicima u oskudici: Traklu, Rilkeu, Elsi Lasker-Schüler, Kokoschki...prim. prev.) dobio ljubaznu kartu. Potom, posrijedi je to da posada ode odavde, budući da se brodovi preko zime ne koriste. Što će onda biti sa mnom? Čujemo snažnu topovsku paljbu s utvrde. Nisam puno radio. Uvečer u gradu. Ponovno bez jasnoće uvida, premda očito stojim pred rješenjem najznačajnijih pitanja, tako da sam gotovo zabio nos u to!!! Moj je duh upravo sada za to slijep! Osjećam da sam *na pragu TOGA*, ali ne mogu dovoljno jasno vidjeti da bih mogao taj prag prijeći. To je strahovito neobično stanje, koje još nikada nisam osjetio tako jasno kao sada.

23.11. 1914.

Neprestana paljba! ... Upravo čujem da je prispio brzopjav: "Obustaviti riječni transport". Dakle, uskoro se mora riješiti što će s nama biti. Dan mi prolazi sada u čitanju i pomalo radu, pri čemu, naravno, vazda sjedim u svojoj kabini; svakih 4 do 5 dana je straža; tu i tamo ljuštenje krumpira, nošenje ugljena i slično. Osim straže nemam nikakav *određen* posao (reflektor se od prije mjesec i pol dana gotovo više ne upotrebljava). Osjećam se otuda među ostalim kao lijenčina, a u velikoj količini slobodnog vremena također nisam zbilja miran, jer osjećam da trebam raditi za brod, no ne znam što. Za mene bi bio najbolji stalni posao koji bih lako i sigurno mogao obavljati. Jer je posao kojem čovjek nije dorastao najgori. Danas namjeravam razgovarati s našim zapovjednikom o eventualnom premještaju. To se dogodilo i mogu se nadati da ću odavde biti premješten. Prilično sam radio, ali još uvijek bez uspjeha. Uvečer u kupaonici.

28.11. 1914.

Jučer sam jako puno radio. Od jučer u podne do danas u podne u stražarnici sa sedmoro ljudi i na dužnosti. Danas sam se naročito ćutio nesretnim. Svim sredstvima radim na svojem premještaju. Vjerujem da okružen ovim sirovim i prostim ljudima, koje nikakva pogibelj ne može obuzdati, MORAM upasti u nevolju ako mi se ne dogodi neko čudo koje će mi dati puno više snage i mudrosti nego što je sada imam! Da, moralo bi se dogoditi *čudo* ako trebam preživjeti!! Strahujem zbog svoje budućnosti. Malo sam radio. Čudo! Čudo.

1.12. 1914.

Dakle, već je decembar! I još uvijek nema govora o miru. Noćas snažno gruvanje topova; čulo se zujanje metaka. Jučer je uvečer jedan brod plovio nizvodno uz Vislu, i svakoga dana druga posada motri na to, primjerice, jutros *mi!* Kako ću to podnijeti?! S ovim drugovima i ovim starješinama! – Poslije podne išli smo tražiti topničkog dočasnika; nismo ga našli. Upućen sam u odjel stožernog topništva. Vjerojatno ću tamo poći preksutra nakon straže. Radio sam jako malo. Neka me duh zaštiti, ma što se dogodilo!

2.12. 1914.

Danas u podne idemo na stražu. Hvala Bogu naš zapovjednik ide s nama, tako da bar *jedan* pristojan čovjek bude tu. Noću strašna grmljavina s utvrde. I sada rano ujutro oko 8 sati ponovno započinje. Noćas ćemo morati spavati vani. Nisam nikako uspio raditi. Samo ne zaboraviti na Boga.

3.12.1914.

Ništa nisam radio ali sam puno toga doživio. No sada sam odveć umoran da to pribilježim.

4.12. 1914.

Prekjučer se na straži nije dogodilo ništa naročito, osim što sam jednom trčeci pao na zemlju pa još i

danas šepam. Sa svih strana najsnažnija grmljavina topova, puščana paljba, požari itd. Jučer uvečer u zapovjedništvu grada zbog moje stvari. Neki poručnik čuvši da sam studirao matematiku reče da trebam doći do njega (u neku tvornicu). Izgleda vrlo ljubazan. Pristao sam na to i prekomandiran sam s ovog broda. Ispunjen sam nadom. Topovska paljba blizu, jako blizu. Poslijepodne u gradu. Malo sam radio. Cijeli sam se dan osjećao pomalo umoran, budući da sam i prethodne noći jako malo spavao. Rano u postelju.

6.12. 1914.

Noćas su topovi vrlo blizu, tako da se brod tresao. Radio sam puno i s uspjehom. Još nisam doznao kad ću napustiti brod. Sutra ovaj brod ima ponovno mrtvu stražu i ako me sutra ne opozovu, morat ću poći i ja, što mi ni najmanje ne godi, jer mi noga još nije ozdravila od pada. Pada kiša i strašno se teško ide zemljanim putovima. Neka me duh zaštititi!

7.12. 1916.

Moja je noga sve gore. Vjerojatno se neću pridružiti straži. Nikakva naredba još nije stigla za moj pre-mještaj. Snažna paljba u blizini... Upravo sam doznao da ću sutra otići odavde. Nisam puno radio. Razgovarao sam s našim zapovjednikom; bio je vrlo ljubazan. Umoran sam. Sve je u božjim rukama.

8.12. 1914.

Prijepodne na "viziti iscrpljenosti" [*Marodervisite*] zbog moje noge: nategnuće mišića. Nisam puno radio. Kupio sam VIII tom Friedricha Nietzschea i iz njega čitao. Snažno me ganulo njegovo neprijateljstvo prema kršćanstvu. Jer u njegovu pisanju ima neke istine. Nedvojbeno, kršćanstvo je jedini *siguran* put k sreći. No kako, kada netko tu sreću prezrivo odbija [*verschmähte*]? Zar nije bolje propasti nesretan, u beznadnoj borbi protiv izvanjskog svijeta? No takav je život lišen smisla. Zašto pak ne voditi život koji je lišen smisla? Je li to nedostojno? Kako se to podudara sa strogo solipsističkim stajalištem? Što moram činiti da moj život ne prođe uzalud? Moram vazda biti svjestan sebe, moram vazda biti svjestan duha.

10.12. 1914.

Jučer poslije podne u uredu kod mojega novog šefa. Morao sam dugo na njega čekati. Konačno je došao i smjesta mi dao posao. Morao sam sastaviti listu motornih pila u nekoj vojarni. Odmah me je pozvao u 8 sati uvečer kod sebe u stan; tamo je navodno poručnik kojemu je pričao o meni i koji me želi vidjeti. Došao sam kod njega i zatekao 4 časnika s kojima sam večerao. Satnik je beskrajno simpatičan čovjek (i drugi su bili silno ljubazni). Razgovarali smo do deset i pol i rastali se jako srdačno. Rano jutros tražio sam stan i našao ga. Od 10 do 5 uvečer u birou. Potom sam prenio svoje stvari s broda u novi stan; posve ugodna, ne mala soba. Prvi put nakon četiri mjeseca u pravoj sobi!!! Uživam u tom luksuzu.

Nisam uspio raditi. No sada će toga već biti. Vrlo sam umoran, budući da sam se *puno* šetao. Kakva milost, kakva milost moći ponovno spavati u postelji. Kakva milost činjenica.

BILJEŽNICA III

(28[?] 3. 1916-19.8. 1916)

28.5.1916.

Zadnjih sam tjedana imao nemiran san. Vazda sanjam o službi. Snovi, koji me vazda vode do granice prenuća. Zadnja dva mjeseca samo triput o(nanirao)... Moje mi se društvo gadi i protiv moje volje. Često mi ne izgledaju kao ljudi nego kao karikature. Običan ološ. Ne mrzim ih, ali mi se gade. Danas stroga pripravnost. Moj je zapovjednik vrlo ljubazan sa mnom. Mislím na cilj života. To je još najbolje što možeš uraditi. Trebao bih biti sretniji. O, kada bi moj duh bio snažniji!!! Neka je Bog uza me! Amen.

29.7. 1916.

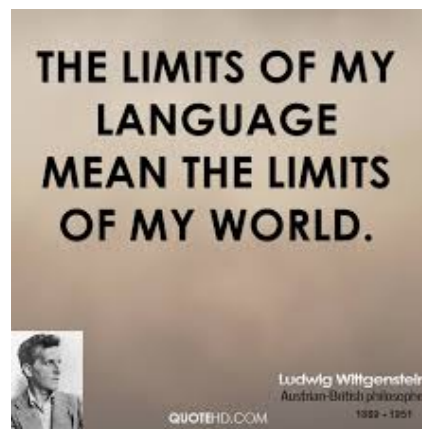
Jučer sam gađao iz topa. Zatajio sam. Bojim se smrti. Toliko sada želim živjeti! Teško je odreći se života ako ga jednom zavolimo. To je upravo "grieh", nerazuman život, pogrešno shvaćanje života. S vremena na vrijeme postajem *životinja*. Tad ne mogu misliti ni na što drugo doli na jelo, piće, spavanje. Strašno! Tada i patim kao životinja, bez mogućnosti unutarnjeg spasa. Prepušten sam tada svojim požudama i svojim odvratnostima. O istinskom se životu tada ne može misliti.

19.8. 1916.

Okružen prostaklukom! U dogledno vrijeme trebam otići u pozadinu. Sretan sam zbog toga. Okružen prostaklukom. Bog će mi pomoći.

Preveo s njemačkog *Mario Kopic*

[*Ludwig Wittgenstein, Geheime Tagebücher* (Hrsg.: Wilhelm Baum, mit einem Vorwort von Hans Albert), Wien: *Turia und Kant*, 1991.]

Mario Kopic

Uz Tajne dnevnike

Dana 7. augusta 1914. – tek nekoliko dana nakon izbivanja Prvoga svjetskog rata – Ludwig Wittgenstein se kao dobrovoljac javio u vojsku i bio je dodijeljen 2. puku gradskog topništva u Krakowu. Dana 13. augusta bio je prekomandiran na zarobljen stražarski brod Golana, koji je neprestano patrolirao Vislom, koja je tada važila kao granica istočno od Krakova pa do Sandomierza, grada uz ušće Sane u Vislu. Tako je Wittgenstein povremeno dolazio u Krakow. Početkom septembra je u nekoj mjesnoj knjižari kupio Tolstojevu knjigu *Kratko tumačenje Evanđelja*. Sada je počeo zapisivati svoje misli. Metodu koju je pritom koristio nije napuštao cijeli život. Svoje bi misli najprije zapisivao u jednostavne školske bilježnice. Nakon nekog vremena te bi zapise prerađivao i pritom križao sve što mu se činilo suvišnim. Potom bi te zapise još jednom preradio. Zatim je više puta skicirao tekst otkucan na pisačkoj mašini. Sva djela koja su izdana nakon njegove smrti izdanja su takvih tekstova otkucanih na pisačkoj mašini ili njihovih ponovnih prerada. U pravilu je Wittgenstein "prazapise" spaljivao kad bi tekstove preradio. No iz vremena Prvog svjetskog rata ostale su slučajno tri takve bilježnice. Wittgenstein ih je dakako htio uništiti, no one su ostale očuvane u vili Wittgensteinove sestre Margarethe Stonobough u Gmundenu am Traunsee. Otkrivene su 1952. godine zahvaljujući Wittgensteinovom rođaku s majčine strane, znanom ekonomistu i nobelovcu Friedrichu Augustu von Hayeku, koji je, u nakani da napiše Wittgensteinovu biografiju, tragao za njegovom korespondencijom i bilješkama. Sadržaj ovog dnevnika objavljen je prvi put u cijelosti tek 1985. godine u katalonskom časopisu *Saber* u Barceloni. Pravni zastupnici Wittgensteinove pisane ostavštine dugo su odbijali dati suglasnost za objavu integralne verzije ovih bilježnica.

Mario Kopic (Wikipedia)

Ivan Ivanji

LUDMILA

Zamalo pa istinita priča

Sredinom sedamdesetih godina prošlog veka bio sam savetnik naše ambasade u Bonu, a moja žena, Dragana, pedagog i koreograf „Međunarodnog dečjeg baleta“, škole za decu, pretežno devojčice, finijih građanskih i diplomatskih porodica. Dve, tri generacije pre nego što smo mi stigli u njoj je balet učila čak i kćerka predsednika Savezne Republike Nemačke, Valtera Šela.

Samo je jedna Draganina učenica, plavokosa Andrea, postala profesionalna balerina. Njen otac bio je vlasnik zlatarske radnje. Kad su postavili balet „Snežana i sedam patuljaka“ prema muzici iz Diznijevog filma, Andrea je bila princeza, a princa je igrala crnokosa Čin Čin, kćerka vlasnika najboljeg kineskog restorana u gradu.

Prijavljivalo se sve više učenica. Jednog dana direktor nam je predstavio Ludmilu Petrovnu, koju je takođe zaposlio. Rekla je da je igrala u Boljšom teatru u Moskvi. Ukoliko je istina – svaka čast! Počela je da se druži sa Draganom, dolazila kod nas na ručkove, večere. Tvrdila je da se udala za jednog mađarskog diplomatu, odelila se s njim u Budimpeštu, posle nekoliko godina razvela. Nosila je njegovo prezime, Siladi. Ludmila Petrovna Siladi. Proverio sam da li zna mađarski. Znala je nešto malo. Kao i nemački. Sa ruskim akcentom, ali to je kod atraktivne žene simpatično.

Zatražio sam da joj vidim pasoš. Dala mi ga je. Imala je sovjetski pasoš sa neograničenim trajanjem i izlaznom vizom da putuje gde hoće. Moram da objasnim da je to u ono vreme bilo čudo neviđeno. Sedamdesetih godina sovjetskim građanima bila je potrebna dozvola – praktično viza – čak i za putovanje od Moskve do Lenjingrada, a kamo li za inostranstvo. Takav pasoš mogao je da znači samo jedno, a to što mi ga je pokazala, a ne rekla, na primer, da ga nema kod sebe, dve stvari, ili da je isuviše naivna, tu tezu sam odbacio, ili da je znala šta ću pomisliti i prihvatila da je vidim u tom svetlu. Ludmila je mogla biti samo „krtica,“ kako se to kaže na jeziku obaveštajnih službi. Zgodna ruska balerina koju su poslali u Bon, pa ko se upeca... A njoj fino.

Ispričala je da ima „nekog momka“, Nemca, ali ne kako se zove, ni šta radi. Nisam insistirao da saznam. Moj ambasador, Budimir Lončar, naučio me da se u takve stvari ne mešam, nisu bile moj delokrug interesovanja.

Jedne noći, Dragana i ja sedimo kod kuće, izuzetno nismo ninakakvom prijemu, zazvoni telefon. Ludmila. Plačljiv glas:

“Posvađali smo se! Izbacio me na ulicu! Stojim u govornici, hoćeš li, molim te, da dođeš po mene?”

Uvek sam bio oprezan. Odgovorim:

“Uzmi taksi i dođi, možeš da spavaš kod nas.”

“Nemam para za taksi.”

“Platiću ti taksi...”

Nije došla. Nije više ni pomenula taj slučaj. Nismo je ni pitali. Da li je bila provokacija? Uveren sam da jeste. Verovatno je trebalo da me uvuče u nešto, da me fotografišu, kompromituju, ucene... Ili samo fantaziram da bi život bio interesantniji? Možda bi stvarno bio interesantniji – još interesantniji? – da nisam uvek bio oprezan. Isuviše oprezan? Logori su očigledno dobra škola, esesovci odlični pedagozi za buduće čutologe.

Ipak me zaintrigiralo. Razmišljao sam da li da pitam nekog iz ambasade SSSR. Mogao bih indirektno, eto, nova koleginica moje žene, Ludmila Petrovna, da li je poznajete?

Valentin Faljin (Wikipedia)

Sovjetski ambasador je bio Valentin Faljin, lep, vitak čovek, koji je izvrsno govorio nemački, stvarni poznavalac moderne umetnosti, bitno se razlikovao od tipa mračnog, diplomate istočnog bloka. Nadimak u Bonu bio mu je *Gamljet iz Pitera* – Hamlet iz Sankt Peterburga, Lenjingrada, jer je delovao tajanstveno i zamišljeno. Bio je oženjen sa debelom, neinteresantnom ženom. Nije me čudilo kad sam čuo da se posle povratka u domovinu razveo i oženio sa mnogo mlađom, prelepom Gruzijkom, u nekom nemačkom tabloidu video sam njenu fotografiju. Do koje mere je bio tvrdoglav i svoj čovek dokazuje da se prvo posvađao sa Andropovim, ponovo dobio visoke funkcije od Gorbačova, ali se s njim takodje posvađao, devedesetih godina preselio se u Hamburg. Možda je sa sobom poneo nekoliko kofera punih zanimljivih dokumenata, ali očigledno je već bio na tako visokom nivou da se o tome nikad nije pričalo, prihvaćen je kao publicista i germanista u Nemačkoj. Rođen je 1926. godine, prošle jeseni gledao sam ga

živog i zdravog na nekom nemačkom videoportalu, dao je intervju o svemu i svačemu.

Ruski Hamlet je bio znatno viši nivo od mene, nisam mogao da mu pridem na nekom prijemu, izvinite, družu ambasadore, da li poznaje Ludmilu Petrovnu. Međutim, mogao sam da pitam Ivana Sofrončuka. Bio je pijanac, on bi mi možda čak i rekao nešto. Po rangu je bio jedan od prvih sekretara ambasade SSSR, prvi sekretar ne znači da je prvi, to je čin, kao što je nekad bio kapetan prve klase, prvih sekretara u ambasadama ponekad ima po nekoliko. Čak i na prijemima je gotovo uvek bio blago pripit, ponekad totalno pijan. Moj kolega njegovog ranga, Boško Vraneš, pričao je da je bio kod njega kod kuće na večeri, ali se domaćin toliko napio da je pao sa stolice, pa je gost morao da pomogne njegovoj ženi da ga podigne na sofu. Dragani i meni bio je simpatičan, pogotovu kad se ispostavilo da je kao mladi borac Crvene armije učestvovao u oslobođenju Beograda:

„Ja vas uslobodil...”

Na nekom prijemu mu Dragana na sebi svojstven naivno-drski način reče:

“Kod nas je važno da li si Srbin, Hrvat, Slovenac... Volim kod vas što ste svi Rusi!”

“Ja nisam Rus!” proderao se iz sve snage. “Ja sam Ukrajinac!”

On se blago udvarao Dragani. Prilično je slobodno ogovarao sovjetski sistem. Moglo mu se? Možda je provocirao da čuje nešto od nas? Ili je bio iskren, ali znao da može da kaže da je provocirao, ako bi njegovi snimili takav razgovor.

Posle ga je nemačka televizija ulovila na tajnom zadatku kako prima izveštaje u obližnjoj šumi i objavila film o njemu, javno iznela da radi za sovjetsku vojnu obavestajnu službu GUR. Sigurno je opet bio pijan, pa nije pazio. Moskva ga je posle tog incidenta povukla iz Bona.

Lev Bezymenski, 1920–2007 (Wikipedia)

Mladi dopisnik sovjetske novinske agencije TASS nije prošao tako jevtino, njega su nemačke vlasti proterale, ali posle se kao zvanični rezident svoje službe nastanio u Drezdenu, u Istočnoj Nemačkoj. U Bon je stigao 1975. godine. Odlično je govorio nemački, ali za godinu dana nije poslao ni jedan novinski izveštaj, nije se ni družio sa novinarima. Zvao se Vladimir Vladimirovič Putin. Ne sećam se da li sam ga upoznao na nekom prijemu, verovatno jesam, ali je za mene bio isuviše mali po činu, kao što je Falin bio isuviše velik, od sovjetskih novinara družio sam se sa živahnim, od Putina dvostruko starijim Levom Aleksandrovičem Bezimenskim. Nisam bio siguran da li je to pseudonim. On mi je posvećivao dosta pažnje, valjda po jevrejskoj liniji. U Staljingradu je, posle predaje nemačkih jedinica, prevodio saslušanje feldmaršala Paulusa, bio u prvim jedinicama koje su ušle u Berlin, napisao članak o spaljenom Hitlerovom lešu, koji je identificiran na osnovu zubi, i knjigu o Hitlerovom šefu kabineta, tajanstvenom Martinu Bormanu.

Nešto ranije sam gledao rusku televizijsku seriju „Sedamnaest trenutaka jednog proleća“, popularnom i u Nemačkoj i u Jugoslaviji, u kome je visoki esesovski oficir Štirlic u stvari sovjetski agent Maksim Isajev. I inače se verovalo da je sovjetski agent zaista postojao u najbližem Hitlerovom okruženju. Pitao sam Bezimenskog u zgodnom trenutku ko je to bio, šef Gestapoa Miler, lično Borman? Bezimenski se smejao, odmahivao, rekao da je lako pisati televizijske drame, teže i ozbiljnije je baviti se istorijom i dokumentima. Hoću da kažem, mene su zanimali takvi ljudi, a ne nekakav početnik iz agencije kao što je bio taj Putin.

A ako je Putin bio Ludmilina veza? Niti on visok po rangu, niti ona naročito važna... Da li je moguće da sam pre četrdeset godina bio tako blizu današnjem predsedniku Rusije? To, naravno, nikad neću saznati, ali sam stvarno pomalo živeo u špijunskom romanu. Sve što sam ovde ispričao je istina, samo da je Putin radio sa našom Ludmilom nije verovatno, ali isključeno nije čak ni to.

Ivan Ivanji (Wikipedia)

Dario Grgić

Feminizam i apokalipsa

Evo definicije: “Feminizam je društveni pokret koji za žene traži jednaka prava i isti status kakav imaju i muškarci, kao i slobodu da same odlučuju o svojoj karijeri i o uređenju svog života“. Prava muškaraca uglavnom se iscrpljuju u tome da budu kreteni, i to je uglavnom sve što imam za reći u vezi prvog dijela definicije. Što se drugog dijela tiče, osobno ne poznajem nikoga tko sam odlučuje o svojoj karijeri i o uređenju svog života. To je oblak. Ondje nitko ne hoda, zasad.

Kada se piše i misli iz strogo zadanog teorijskog okvira, mnogi imaju osjećaj da lete, no to ne znači da su im zbilja izbila krila. Destilirani teoretičar je kao hrčak u onom svom valjku. Brz i statičan. Bachofenov “Matrijarhat“ ne opisuje cilj, nego stupanj društvenog razvoja. Muškarci su se u međuvremenu vratili s Marsa i zadnjih nekoliko tisućljeća sjede na tronu. Suptilniji pisci (neki od njih ujedno i ozloglašeni kao seksisti) kao D. H. Lawrence i Henry Miller (a osobito Miller) pisali su kako se sve na svijetu vrti oko vagine.

Ova izjava istovremeno omalovažava i podiže na pijedestal. Što su htjeli reći? Da je taj njihov centar trofej ili da je to realna osovina moći, nešto što zbilja vlada svijetom? Ili se radi o jeftinoj dosjetci, od onih kakve možemo čuti i na plaži? Ne bih znao. Lošu knjigu osobno nikada ne čitam do kraja, a u dobroj, pisala je žena, pisao je muškarac ili kakav bog, nikada ne uočim rodne elemente. Nemam za to filter, radi se o grešci kod ugradnje, pa će ovo više nalikovati bazanju po pustinji, nego oštrom diferenciranju problema.

Domaće spisateljice koje se spominje i u kontekstu feminizma, od Dubravke Ugrešić, Daše Drndić, Slavenke Drakulić, pa do posljednjih Amazonki poput Asje Bakić, čitao sam kao vrsne spisateljice. I nekako mi je oslobodilački aspekt bio uvijek u drugom planu, imao sam dojam da se one jednako bore i za oslobodjenje muškaraca od onog njihovog kretinizma, kao i za prava žena na ravnopravnost. Jer, jedan od najružnijih prizora na Zemlji jest onaj napuhanog muškarca: čak ni otečena pavijanova stražnjica kod suptilnijeg bića ne može izazvati takvo gnušanje kao što ga može izazvati pogled na kojeg od razšepurenih mužjaka u naponu isprazne testosteroanske samosvijesti.

Nadam se da neće ispasti kako u knjigama čitam samo one dijelove o oblacima, izmaglici na površini rijeke i prelamanju sunčevih zraka o krošnje stabala, čega vjerovatno u djelima jakih feminističkih autorica

nema – cmizdrenje nad prirodnim ljepotama u ovoj je fazi borbe demaskirano kao tipično muška patetična slabost. No bilo bi dobro vidjeti ima li kod feministica prirodnih ljepota ili se sve zbiva na relaciji beton-meso-posao? Kako bi izgledao feministički seoski roman? I ima li ga? Ima li u hrvatskoj sela? Ima li muškaraca?

Evo jednog nacrtu za feministički seoski roman: Julija je završila poljoprivredni fakultet i vratila se na djedovinu koju ona, ne bez humora, zove babovinom. Odmah je kuću spojila na najbrži dostupni internet i odvalila dopisivanje s kolegicama feministicama. Dane provodi na netu i u šetnjama prirodom, puteljaka nema, povremeno osjeti kako se gubi u divljini, što je teško pretjerivanje jer se radi o pitoresknom zapadnozagorskom kraju, gdje od divljine imamo jedino lokalne ljubitelje ozloglašanih zagorskih kiseliša koji konzumente tjeraju na riku. Napiju se pa riču: grozomorni zvukovi koje ispuštaju na trenutak u njoj svijesti blage brege pretvaraju u Kongo.

Julija je pametna feministica: ona zna da ne postoji muški subjekt, da ne postoji ženski subjekt, ona ne živi u teorijskom pleistocenu. Ona voli Lenona i Waitsa: žena je crnac, Isus s krunom od trnja je crnac, crnac, crnac. Julija je čitala Camille Pagliju: zna da je marksizam bijeg od magije osobe i mistike hijerarhije i zna da je ova teorija primjenjiva jedino u pred-industrijskim društvima s homogenim stanovništvom. "Podignite životni standard i vatromet će pobunjenog individualizma izbiti na površinu!" Što marksizam cenzurira? Osobnost i umjetnost. Kapitalizam je sjajan i pohlepan, konta Julija s Paglijom šetajući bregima i snatreći o traženju poticaja za vinograd.

Ovdje ćemo, ne bez žaljenja, ostaviti Juliju, jer se ona upušta u neumjereno citiranje Camille Paglije: graditeljstvo je muška poezija, da je civilizacija ostala u ženskim rukama, još bismo živjeli u slamatim kolibama, žena ulazi u konceptualni sustav koji je izmislio muškarac, i tako dalje. Je li ova žena zapravo muškarac? Irigaray bi se sigurno složila. Kad kažemo subjekt, mi svi nehotice kažemo muškarac. Nepravda je to koju bi valjalo ispravljati. A opet, rečeno je, ne postoje muški i ženski subjekt.

Evo definicije zakona o svim *izmima*: glupost nekog sistema obrnuto je proporcionalna količini šala koje je u stanju podnijeti na svoj račun. Gadafi je u "Zelenoj knjizi" napisao da se muškarci i žene razlikuju. Muškarci su muškog spola. Žene su ženskog spola. Žene jednom mjesečno imaju menstruaciju. Muškarci, osim Arnolda Schwarzeneggera u filmu "Junior", menstruaciju nemaju nikad.

U stripu "Transmetropolitan" čitamo sljedeći podatak: postoji četrdeset fotografija Gertrude Stein i Alice B. Toklas na kojima vidimo kako gole jedna drugu hrane šparogama. Ovo zvuči kao dobra sprdačina na račun svih ukočenih mužjaka i njihovih onovremenih meditacija. Gertrude Stein pruža prema

ustima Alice B. Toklas šparogu, a u isto vrijeme u Berlinu Heidegger drži onaj svoj imbecilni rektorski govor. Kako ovo šparoganje djeluje oslobađajuće, čak i ako nije kontrapunktirano berlinskim predavanjem o neraskidivosti veze naroda i razvoja bitka.

Da su muškarci povezani ljubavlju prema filozofiji ostali perverzno povezani svjedoči prepiska između Jaspersa, Marcuza i Heideggera. Marcuze i Heidegger čak su se i pripetavali oko paketa pomoći, koje je Marcuze slao spočitavajući svom bivšem učitelju nacikolaboracionizam, a Heidegger poručivao kako će se pobrinuti da nijedna konzerva ne padne u ruke podržavatelju propaloga režima. Pokušajmo ih zamisliti nage na livadi, kako otvaraju konzerve i hrane jedan drugoga, komentirajući, kao usput, spise iz Nietzscheove ostavštine. Moguće? Malo sutra! Čak i suvremeniji Derrida u dokumentarcu seks komentira u računalnom modu: kada je intima u pitanju on je Hal a ne Jacques. Odgovori su mu zanimljivi kao da je na pitanje što misli o vođenju ljubavi rekao: 54.

Ali ipak, feminističko pismo je kao i kapitalističko, marksističko, nogometno ili braniteljsko pismo: nešto što nemamo čast znati što je, u smislu da, ako je knjiga dobra, mislimo da je dobra jer ima koji od tih prefiksa, nego prije unatoč njima. Većina feministica, marksista, kapitalista, bolje bi uradili da pišu zajedljive aforizme umjesto romana, priča, pjesama, bolje bi bilo da šalju buntovne brzojave umjesto pjesama i priča – osim ako nisu jako dobri – znači kao i svi ostali kad pišu, ako ne pišu dobro, neće ih spasiti istina i pravda na njihovoj strani.

Marksistički ili kapitalistički roman, zbilja, kako to izgleda na papiru? Ne sumnjam da bi one koji bi osobine ovih djela bili u stanju nabrajati do jutra ima vrlo mnogo, ali ipak: kakve to veze ima i s čime? S tolerabilnim terorom možda? Sad kada je većina europskih koncepata propala, kada se pišu ozbiljne rasprave o apokalipsi multikulture, moguće je da i ovi vremenom periferizirani modeli gerile, poput feminizma, ponovno dobivaju na značenju.

Danas je vidljivo kako je multikulturalna politika integracije Drugoga svugdje u Europi u ozbiljnoj krizi, ako ne i u završnoj fazi svoje propasti.

Transnacionalni, kozmopolitski građanin okružen je sve većim hordama nacionalista. Rasizam, nacionalizam, fundamentalizam, a u nas i tribalizam, intenziviraju svoje djelatnosti. I njemački i francuski model multikulturalizma propadaju pred našim očima, upravo sada. Krleža je bio pisac koji je znao da nismo ništa drugo nego tek vojnici/kinje na dopustu, zaigrani između dva puškanja velikih momaka.

Paradigmatska feministička spisateljica mogla bi biti Slavenka Drakulić. Zarana je postala mit, već knjigom "Smrtni grijesi feminizma" (1984), a žensko je tijelo stavila u središte pozornosti već prvim svojim romanom "Hologrami straha" (1988). Ovu temu nastavila je razrađivati i u narednim svojim proznim

djelima. Važne su joj teme nasilje nad tijelom, nasilje u politici, nasilje nad Drugim (u romanu “Božanska glad“).

Daša Drndić nadržasta povod ovog teksta, no kod nje ima elemenata feminističkog pisma koji su, ipak u sjeni šireg projekta popisivanja traumatičnih točaka, kao i različitih koncepata oslobođenja od zarobljenosti nacijom, plemenom, susjedskom glupošću. Moralna nakaradnost jedan je od pokretačkih motiva ove sjajne spisateljice koja piše romane koji su ujedno i lakmus papir, dokument, oaza nezaborava i ujedno jedan od najrječitijih buntova protiv Moloha ovoga vremena, samog srca totalitarizma – zabave.

Asja Bakić podjednako je poznata kao blogerica, pjesnikinja, a čini se da će istu razinu dosegnuti i kao pripovjedačica, zbog vrlo kvalitetne zbirke kratkih priča “Mars“ (Sandorf, Zagreb, 2015.). Već naslovom ona otvara nekoliko polja asocijacija, Mars je kulturni toponim jakog SF-a pedesetih i šezdesetih godina, on je i mjesto s kojeg su na Zemlju došli muškarci, pravi muški planet, a ujedno i jedno zanimljivo Drugo, koje osobito dolazi do izražaja u izreci: on/a je pao/la s Marsa. Ova drugačijost i inače je osobina Bakićkina pisanja, mjesto s kojeg pokušava izgovarati/zapisivati riječi resi veća upotreba onih poiretovskih sivih moždanih stanica. Najvažnija osobina Bakićkinih priča u “Marsu“ pisana je, ipak, iz ove treće pozicije koju bismo mogli sažeti u: otkud ja ovdje, na tako izvitoperenom mjestu.

I jasno, apokalipsa. Žižekova dosjetka kako se ona već dogodila, a dokaz smo mi ovakvi kakvi smo sada, nije samo borgesovska šala. U stripu “Transmetropolitan“ koji se događa u vrijeme potpunog procvata apokaliptičnoga, glavni junak izgovara dvije zanimljive rečenice, obje dobro ilustriraju atmosferu kraja vremena kakvog se sjećamo: “Novinarstvo je umjetnost kontrole okoline.“ Znači, novinarstvo u otvorenoj službi zapti i odgoja čovjeka kao stroja, pogotovo što se u ovom stripu ljudi već vrlo uspješno slažu s tehnikom, ne samo uz njenu pomoć, nego i kao potpuno hibridiziranje dvaju različitih vidova postojanja, pa imamo ljude čije svijesti stanuju u strojevima, životinjama, izmaglicama. Druga rečenica je: “Sigurno vam se jako sviđa kad vam lažu ljudi koji nisu zaslužili svoju moć.“ Po ovoj drugoj mi već živimo u vrijeme Transmetropolitana, a feministička društvena kritika jedan je od temeljnih toposa s kojih će se voditi ova posljednja borba za očuvanje ljudskosti.

U tekstu istaknute autorice samo su dio zanimljive scene – tko god želi pročitati dobru filmsku kritiku, u smislu da ga razmišljanje i imaginiranje mogu nadahnuti na nova tumačenja, godinama ih je mogao čitati u časopisu Kruh i ruže, surferi sigurno već dobro poznaju site muf.com.hr/, a nije ni neka novost kako su onu bolju hrvatsku književnost zadnjih godina

ispisivale žene koje nisu pokazale onakvu sklonost ostajanja u slavnim devedesetima, kao muški spisateljski parnjaci, bilo da su se kritički postavljali ili slavili nepojmljive pobjede hrvatskih bojovnika.

Na koncu, ono o čemu je nekad pisao samo Deleuze (postajanje ženom), a povodom macho Henryja Millera, kojemu ova alkemija nije bila strana, možda se sada kao spasonosna transformacija nudi cijeloj hrvatskoj književnosti, želi li doista ući u treće tisućljeće.

Esej je originalno objavljen u emisiji Pojmovnik postjugoslavenske književnosti koja se emitirala na Trećem programu Hrvatskog radija.

06.02.2017.

Najbolje knjige

Daša Drndić (Wikipedia)

Asja Bakić (Wikipedia)

Slavenka Drakulić (Wikipedia)

O Židovima Gruzije i njihovom jeziku

Židovi Gruzije čine jednu od najstarijih židovskih zajednica na svijetu, s poviješću starom otprilike 2.600 godina. Gruzijски Židovi dijele se u dvije grupe: u gruzijske Židove koji na tom području žive već 2.600 godina i aškenaske Židove koji su u Gruziju došli tijekom ruske aneksije u ranom devetnaestom stoljeću.

Židovi su govorili gruzijski, a kasnije su židovski trgovci razvili dijalekt zvan *qivruli* (još zvan *kivruli* ili *gruzinski*), odnosno *židovsko-gruzijski*, koji je uključivao veliki broj posuđenica iz hebrejskog i aramejskog. Kivruli je jedini židovsko-kartvelski (južnokavkaski) dijalekt. Ovaj dijalekt nije dovoljno različit od standardnog gruzijskog jezika da ga govornici gruzijskog ne bi mogli razumjeti. Židovsko-gruzijski danas ima otprilike 85.000 govornika. Od toga je, prema podacima iz 2000. godine, u Izraelu njime govorilo 59.800 ljudi. Druga najveća skupina živi u Gruziji, no jezik ima još otprilike 4.000 govornika u New Yorku te neutvrđeni broj govornika u Rusiji, Belgiji i ostalim dijelovima Sjedinjenih Američkih Država.

Podrijetlo gruzijskih Židova

Podrijetlo gruzijskih Židova, koji se također nazivaju *Gurjim* ili *kartveli ebraelebi*, je dvojbeno. Jedna od najprihvaćenijih teorija je da su se prvi Židovi naselili na jugu Gruzije nakon što je Nabukodonosor osvojio Jeruzalem godine 568. pr.n.e. i odveo Židove u babilonsko ropstvo. Ovu tezu podupire srednjovjekovni gruzijski povjesničar *Leonti Mroveli*, koji tvrdi:

“Potom je kralj Nabukodonosor pokorio Jeruzalem. Židovi koji su tada pobjegli došli su u Kartli i zatražili od mamasakhlisia [lokalnog vladara] područje zvano Mtskheta u zamjenu za porez po glavi stanovnika. On im je dao [mjesto] i naselio ih na Aragvi, blizu izvora zvanog Zanavi.”

Mjesto na kojemu su se naselili u zamjenu za plaćanje poreza danas se zove Kherek.

Druga verzija koju Mroveli spominje govori o naseljavanju Židova u Gruziji tijekom vladavine rimskog cara Vespazijana. U svakom slučaju, Mroveli ne sumnja da su Židovi živjeli u Gruziji davno prije 1. stoljeća n.e. Prema Mroveliju:

“Tijekom njihove [Bartomove i Kartamove] vladavine, Vespazijan, rimski imperator, osvojio je Jeruzalem. Židovske izbjeglice došle su u Mtskhetu i naselile se ondje gdje su živjeli stari Židovi.”

Ovi Židovi bili su zvani *Uria* ili *Huria*, i ovaj termin pojavljuje se u ranim gruzijskim izvorima kao i u onima iz kasnog Srednjeg vijeka. U 19. stoljeću ovaj termin je zamijenjen terminom *Ebreili*, a termin *Uria* postao je pogrdan naziv za Židove.

Usmena predaja o dolasku Židova u Gruziju

Jedna od usmenih predaja koju su gruzijski Židovi prenosili s koljena na koljeno, pripisuje njihovo podrijetlo predaji o Deset izgubljenih plemena koje je izgnao Šalmanaser, asirski kralj, i naselio ih u „Halahu i Haboru, na rijeci Gozan i u gradovima Medesa”. Židovi Dagestana i Kurdistana baštinili su ovu istu predaju. Istraživači koji podupiru ovu teoriju citiraju rasprave talmudskih mudraca o lokaciji Deset Plemena: “Kamo su otišli?”, Mar Zutra odgovara: “U Afrike.” (Sanhedrin 94). Prema istraživačima, Afrike – termin koji se pojavljuje na više mjesta u Talmudu, je Iberija - drevno ime za istočnu Gruziju. Do ovoga zaključka su došli stoga što se naziv Iberija izgovara Iberika u grčkom i latinskom, a smatraju da je u hebrejski prenesen kao Afrike-Efrika. Postoje i oni koji dodatne dokaze za drevnost židovskih naselja na Kavkazu traže u poistovjećivanju naziva Cassiphia sa zemljama koje graniče s Kaspijskim morem. Prema ovoj tvrdnji, Ezra je poslao svoje glasnike ondje kako bi našao Levite za Hram: “I poslao sam ih s ciljem kod Iddoa, poglavara mjesta Cassiphia, i stavio sam riječi u njihova u usta, da govore s Iddoom i njegovim bratom, koji su bili namjesnici mjesta Cassiphia, da nam pošalju svećenike za kuću Gospodovu” (Ezra 8:17). Bez obzira na navedene tvrdnje, ideja o tome da su gruzijski Židovi potomci Deset izgubljenih plemena, ostala je neutemeljena.

Drevni gruzijski povijesni ljetopis *Konverzija Kartlija* (*Kartlis Tskhovreba*) je najstariji i jedini gruzijski historiografski izvor o povijesti židovske zajednice u Gruziji. Ljetopis također opisuje sličnu verziju predaje koju je stoljećima kasnije ponudio Leonti Mroveli, no ovoga puta umjesto Nabukodonosoru, razdoblje židovskog doseljavanja u Gruziju pripisuje se Aleksandru Velikom:

“... ratno sjeme, Honničani [Židovi], istjerani od strane Kaldejaca, [došli su u Kartliju] i zatražili u zamjenu za porez od gospodara Bun T'urkas [predgrađa Mtskhete]. I oni [Židovi] su se naselili u Zanavi. I oni su ju posjedovali... .”

Kartlis Tskhovreba uređen je tek u 11. stoljeću, tako da mu treba pristupati s oprezom čak i kada su navodi temeljeni na ranim izvorima. Moguće je da se ovi opisi pojavljuju kao pokušaj da bi se povezano dolazak Židova u Gruziju sa poznatim povijesnim događajima. Unatoč tomu, pretpostavlja se da su Židovi živjeli u Gruziji prije kršćanske ere. Gruzija se

nalazila na razmeđi utjecaja velikih imperija drevnoga svijeta – Asirije, Babilonije i Perzije, te je održavala trgovačke i kulturne veze s njima. Židovi su vrlo vjerojatno došli u Gruziju kao trgovci, doseljenici ili izbjeglice iz raznih krajeva svoje dijaspore, osobito tijekom razdoblja kada je Gruzija bila dijelom Perzijskog carstva. Vrijedno je spomena da su u susjednoj Armeniji postojale velike židovske zajednice u razdoblju između 1. i 4. stoljeća.

Iz jednog odlomka u *Kartlis Tskhovreba* saznajemo da je tradicija računanja Židova kao građana Gruzije bila prihvaćena u vrlo rano doba. Ovaj zapis navodi kako je hebrejski bio među jezicima govorenima u Gruziji.

Najraniji arheološki dokazi o židovskom prisustvu u Gruziji nalaze se na nadgrobnim spomenicima u blizini drevne gruzijske prijestolnice *Mtskhete*. Ovi spomenici, za koje se smatra da potječu iz razdoblja između 3. i 5. stoljeća, imaju natpise ugravirane na aramejskom i hebrejskom. Utjecaj gruzijskog jezika vidi se u načinu pisanja. Gruzijsko ime *Gork*, koje potječe iz perzijskog jezika, pojavljuje se na nadgrobnim spomenicima, pa tako iščitavamo natpis "Jehuda, zvani Gork".

Izvori iz *Mtskhete*, gdje su Židovi živjeli tisućama godina također navode dolazke prvih Židova u Zapadnu Gruziju iz Bizantskog Carstva tijekom 6. stoljeća. Otprilike 3.000 Židova pobjeglo je u Istočnu Gruziju koja je tada bila pod kontrolom Perzijanaca, kako bi se spasili od strašnih bizantskih progona. Postojanje Židova u ovim područjima tijekom navedenog razdoblja podupiru arheološki izvori koji svjedoče da su Židovi živjeli u Mtskheti, pradačnoj prijestolnici istočnogruzijske države Iberije-Kartlije.

U drugoj polovici 7. stoljeća, uslijed muslimanskih osvajanja, veliki dijelovi Gruzije došli su pod vlast arapskog kalifata. Arapski emiri vladali su većinskim dijelom regije do 1122. godine. Pod arapskom vlašću, u kasnom 9. stoljeću, *Abu-Imran Musa al-Za'farani* (kasnije znan kao Abu-Imran al-Tiflisi) utemeljio je židovsku sektu zvanu *Tiflis* sekta koja je postojala više od 300 godina. Ova sekta odstupala je od *halahe* po pitanjima ženidbenih pravila i kašruta.

Kmetstvo

Tijekom mongolskih proboja u Gruziju godine 1236, mnogi Židovi Istočne i Južne Gruzije izbjegli su na zapad koji je zadržao neovisnost. Osnovali su male, siromašne zajednice duž Crnoga Mora, te ih je njihov nezavidan položaj gurnuo u kmetstvo. Od početka 14. stoljeća pa narednih 500 godina, Židovi Gruzije pripadali su kmetskoj klasi zvanoj *kamani*, koja je živjela pod gruzijskom elitom.

Njihova situacija dodatno se pogoršala tijekom 15. i 16. stoljeća uslijed neprekidnih vojnih sukoba i invazija mongolskog vojskovođe Timura, Turaka i

Perzijanaca. Kraj petnaestog stoljeća Gruzija je dočekala rascjepkana u tri različite kraljevine i pet feudalnih područja. Židovski kmetovi prelazili su iz vlasništva u vlasništvo u ime otkupa duga ili kao pokloni. Židovske zajednice bile su razbijene i židovski život bilo je gotovo nemoguće održati. Izolacija i nedostatak vjerskog i duhovnog središta doveli su do opadanja razine židovskog znanja i poznavanja judaizma.

Niz sukoba, ratova i pobuna obilježio je kasno 18. i rano 19. stoljeće, te opustošio ove krajeve. Židovsko vlasništvo često je bilo zaplijenjeno i Židovi su bili prisiljeni tražiti zaštitu od lokalnih feudalaca. Umjesto zaštite, često su porobljavani. Prema gruzijskom zakonu, židovski kmetovi bili su podijeljeni u tri kategorije: kraljevi kmetovi, feudalni kmetovi i crkveni kmetovi. U ovom razdoblju došlo je do velike selidbe Židova, bilo dobrovoljne ili prinudne. U 15. i 16. stoljeću veliki broj Židova iselio je na Krim. U 17. i 18. stoljeću, desetke tisuća Židova i nežidova-Gruzijaca perzijski osvajači prisilno su preselili u Perziju.

Ruska aneksija

Godine 1801, Rusko Carstvo anektiralo je Istočnu Gruziju. Kraljevi kmetovi postali su kmetovi riznice i bili su obavezni plaćati namete Caru. Između 1864. i 1971. godine, ruske vlasti ukinule su kmetstvo i bivši židovski kmetovi preselili su se u gradove i sela gdje su se slobodni Židovi već bili naselili. Naposljetku, Židovi Gruzije počeli su razvijati židovsku zajednicu. Različite grupe preselile su se u određene gradove i utemeljile su svoje sinagoge. Skupine su se obično sastojale od određenog broja članova proširene obitelji koja je obuhvaćala tri ili četiri generacije.

Početak 19. stoljeća, ruska vlada prisilila je aškenaske ruske Židove na selidbu u Gruziju. Aškenaski Židovi i gruzijski Židovi počeli su uspostavljati kontakt, no odnosi su bili nategnuti. Gruzijski Židovi smatrali su Aškenaze sekularnim bezbožnicima, dok su Aškenazi s visoka gledali na gruzijske Židove. Ove dvije skupine ujedinile su se naknadno oko ideje cionizma. Aškenazi su se priključili cionističkim organizacijama i počeli širiti svoje ideje gruzijskim Židovima. Godine 1897, utemeljena je prva cionistička organizacija u Tbilisiju. Dana 20. kolovoza 1901, održan je Prvi kongres kavkaskih cionista u Tbilisiju. Rabin David Baazov vodio je gruzijski cionizam tijekom 19. i ranog 20. stoljeća. Godine 1902. Baazov je nazočio Šestom cionističkom kongresu u Baselu. Svežidovski kongres održan je 1918. u Tbilisiju i prisutni su bili predstavnici svih gruzijskih i ruskih židovskih zajednica u zemlji, osim zajednice u Kutaisiju, koja je bila postala centar anticionističke aktivnosti. Vođe ortodoksnih zajednica, tzv. *hakhami*, također su se

borili protiv širenja cionizma među gruzijskim židovskim zajednicama. *Aliyah* je započela početkom 1863. godine i tu uglavnom iz vjerskih uvjerenja. Do 1916. godine, 439 gruzijskih Židova živjelo je u Palestini, uglavnom u Jeruzalemu, blizu Vrata Damaska. Vrlo mali broj *hakhama* je imigrirao u Izrael u skladu sa svojim anticionističkim stajalištem. Većina gruzijskih Židova u Jeruzalemu živjela je u siromaštvu. Uglavnom su radili kao istovarači robe.

Carska vlast

Antisemitizam je bio ozbiljan problem u Gruziji, osobito u drugoj polovici 19. stoljeća. Provodili su ga carski dužnosnici i ruska pravoslavna crkva, no dodatni problem je bilo ukidanje kmetstva i urbanizacija židovskog stanovništva. Bivši kmetovi postali su trgovci i time su postali prijatelja gruzijskim radnicima. Antisemitizam je bio prisutan u Rusiji stoljećima i nakon pripajanja Gruzije počeo se širiti i među nežidovima Gruzije koji su svoju frustraciju okupacijom carske Rusije iskalili na Židovima.

Šest optužbi za ritualna ubojstva dogodilo se u Gruziji 1852, 1878, 1881, 1882, 1883 i 1884. godine. Najgori i najzloglašeniji slučaj dogodio se u selu Sachkhere, 1878. godine, kada je devet Židova optuženo za sudjelovanje u ritualnom ubojstvu kršćanskog djeteta s ciljem uporabe njegove krvi za izradu macesa za Pesah. Suđenje je održano u Kutaisiju i bilo je nazvano Suđenje iz Kutaisija. Osumnjičeni su proglašeni nevinima, ali su se optužbe nastavile.

Premda je službena vlast bila relativno tolerantna prema Židovima, nakon revolucije iz 1905. godine, Rusi su zauzeli stroži stav. Gruzijски Židovi odvojili su se od ruskih Židova, naglašavajući time svoju odanost monarhiji i njihovim korijenima u toj regiji. Godine 1913. zamjenik namjesnika u Kutaisiju iznudio je novac od gradskih Židova i naredio ubojstvo onih koji ga nisu poslušali. Nakon Oktobarske revolucije iz 1917. godine, carska vlast je zbačena i zamijenjena boljševičkom. Gruzija se počela boriti za neovisnost koju je proglasila 26. svibnja 1918. godine. S neovisnošću je došla sloboda govora, tiska i organizacije, što je unaprijedilo poziciju Židova u Gruziji.

Razdoblje sovjetske vladavine

Novostečena sloboda nije dugo trajala. Crvena Armija izvršila je napad na Gruziju u veljači 1921. godine, nakon čega je uslijedio masovni zbjeg iz te regije. Gruziju je napustilo između 1.500 – 2.000 Židova, od kojih se između 1.000 i 1.200 naselilo u Palestini. Ostali su pobjegli prvenstveno u Istanbul, gdje je gruzijska židovska zajednica postojala od 1880-ih. U početku su sovjeti dozvolili Židovima prakticiranje vjere, no nakon gruzijske pobune iz

1924. godine, vlasti su odlučile stati na kraj cionističkom aktivizmu, uveli su ekonomska ograničenja i započeli s diskriminacijom Židova. Nakon poslovnog kraha uslijed novonastalih okolnosti, oko 200 obitelji je bankrotiralo i prijavilo se za izlazne vize. Vize je dobilo samo 18 obitelji. Sredinom 1920-ih godina, sovjeti su se usredotočili na industrijalizaciju i sekularizaciju gruzijskih Židova. Židove se prisiljavalo na rad u tvornicama i na priključenje za drugama i poljoprivrednim kolektivima.

Između 1927. i 1928. godine, OZET, organizacija za naseljavanje židovskih radnika na farmama, utemeljila je određeni broj židovskih kolektivnih farmi. Ove male, homogene zajednice postale su izolirane židovske zajednice na kojima se nastavila izučavati *Tora*. Kada su komunisti to uvidjeli, rasformirali su ove zajednice 1930-ih i raspršili Židove po raznim drugim poljoprivrednim dobrima, uništivši na taj način židovske zajednice. U međuvremenu su se nastavile odmazde na račun optužbi za ritualna ubojstva od kojih su najzapamćenije one u Sachkhereu 1921. godine, Tbilisiju 1923. godine i u mjestu Akhalsikhe 1926. godine.

Kao odgovor na sovjetske progone i sve lošiju gospodarstvenu situaciju, cionisti su sve više lobirali za preseljenjem u Izrael. Sovjeti su se odlučno suprotstavljali židovskom odlasku i tijekom 1930-ih su se okomili na cionističke organizacije, te su uhitili i smaknuli mnoge njihove članove. Između 1937. i 1938. godine, vlasti su zabranile sudjelovanje u židovskim vjerskim službama i kulturnim aktivnostima. U rujnu 1937. godine, devet *hakhama*, od kojih su dvojica bili Aškenazi, uhićeni su u Tzkhinvaliju, poslani u zatvor bez suđenja i smaknuti.

Jedina preostala židovska organizacija bila Povijesni i etnografski muzej, no i ona je ubrzo zatvorena. Direktor muzeja, Aharon Krikheli, uhićen je 1948. godine, a muzej je zatvoren nekoliko godina kasnije čime je simbolično označen kraj židovske kulture u Gruziji. Ipak sovjeti nisu uspjeli u potpunosti iskorijeniti vjersku praksu. Kroz cijelo razdoblje sovjetske vladavine Židovi su bili ugnjetavani. Optužbe o ritualnim ubojstvima nastavile se i u 1960-ima. Nakon Šestodnevnog rata, veliki broj gruzijskih Židova tražio je izlazne vize za Izrael. U kolovozu 1969. godine, sedamnaest obitelji pisalo je Povjerenstvu za ljudska prava UN-a i tražilo pomoć. Ovo je bio prvi javni apel sovjetskih Židova u kojem su tražili izlazak iz SSSR-a i odlazak u Izrael. U srpnju 1971, skupina gruzijskih Židova odlučila se na štrajk gladu ispred moskovske pošte. Ovi naponi urodili su plodom i tijekom 1970-ih oko 30.000 gruzijskih Židova dobilo je izlazne vize. Ukupno je oko 17% sovjetskog židovskog stanovništva uspjelo otići u tom razdoblju.

Gruzijski Židovi danas

Nakon pada SSSR-a, Gruzija je 1991. godine proglasila neovisnost. Danas u Gruziji postoji oko 30 židovskih institucija, jedna židovska škola i četiri dopunske škole. Izlaze tri lista, postoji židovska radio i televizijska postaja. Broj Židova u Gruziji kontinuirano opada zbog iseljavanja u Izrael, čemu pogoduju nestabilne političke i ekonomske prilike. Od 1989. godine je u Izrael iselilo 21.134 Židova. Zajednica koja je nekada brojala 100.000 članova, sada ih ima otprilike 13.000, od čega 11.000 živi u Tbilisiju.

Velika Sinagoga

Gruzijska sinagoga poznata je i kao Velika Sinagoga. Utemeljili su ju Židovi iz gradića Akhalzikhe, koji se nalazi u jugozapadnoj gruzijskog regiji zvanj Samtskhe-Javakheti. Židovi iz Akhalzikhea su došli u Tbilisi u kasnom 19. stoljeću. Sinagoga se ponekada naziva i "sinagogom naroda iz Akhalzikhea". Zgrada zidana od opeke, u vrlo eklektičnom stilu, između 1895. i 1903. godine. Sadrži dvije molitvene dvorane. Molitvena dvorana na gornjem katu, koja je veća i ima balkon za žene, koristi za šabatnu službu i velike blagdane. Židovi i strop oslikani su 40-ih godina prošloga stoljeća geometrijskim motivima i motivima iz prirode, te su ispisani stihovi iz Biblije i molitve. Manja dvorana u prizemlju koristi se za dnevne molitve i nema žensku sekciju. Sinagoga je okružena zidom i željeznom kapijom. U unutarnjem dvorištu nalazi se pekarnica, košer restoran, prostor za ritualno klanje životinja i Talmud Tora

Gabi Abramac

Velika Sinagoga

Doktorirala je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu iz područja socio-lingvistike, radom o jeziku i identitetu hasidskih zajednica u Brooklynu. Stručna usavršavanja iz područja međunarodnih odnosa završila je u New Yorku i Washingtonu. U Jeruzalemu je pohađala međunarodni program Yad Vashem instituta. Radila je za organizacije UN, OSCE i World Learning. Autorica je knjige "Dos heylike yidish vort" i brojnih drugih članaka o židovskim zajednicama i jezicima u dijaspori.

Hrvatski povijesni portal

Zorislav Paunković

Decenija nezvanične umetnosti

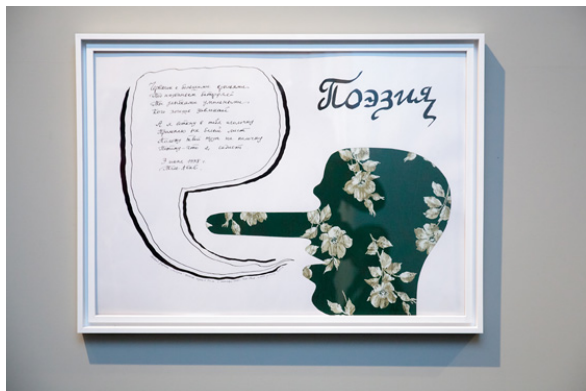
Kod nas se nedovoljno zna i retko govori o vezama između savremene ruske književnosti i savremene ruske likovne umetnosti. Međutim, ove veze ne samo da su veoma značajne, već su i veoma dugotrajne, one su karakteristične ne samo za sadašnji trenutak i neposrednu prošlost, već i za onu malo dalju i još dalju, koja je sada već postala predmet istorije umetnosti. Zajednička im je ne samo kulturna sredina u kojoj dolazi do prožimanja između različitih umetnosti, već, između ostalog, i to što je više istaknutih predstavnika likovnih umetnosti delovalo (i deluje) i u književnosti (a neki značajni pisci su se ili okušali u oblasti likovnih i primenjenih umetnosti ili dobili likovno obrazovanje). Poseban značaj i karakter imale su veze koje su postojale u okviru nezvanične kulture za vreme sovjetskog perioda.

Mihail Grobman (Wikipedia)

Od kraja pedesetih do kraja osamdesetih godina XX veka tesne veze između likovnih umetnosti i književnosti bile su karakteristične za pokret *Druga ruska avangarda*, koji je okupio oko šezdeset moskovskih slikara i piscaca iz različitih nezvaničnih grupa i izvan grupa, i gde su se, među ostalima, našli danas čuveni S. Krasovicki, O. Rabin, J. Kropivnicki, I. Kabakov, M. Šemjakin, G. Ajgi, I. Holjin, H. Sapgir, A. Zverev, J. Bačurin, E. Neizvesni, V. Jakovljevič, E. Štejnberg, A. Smirnov, V. Jankilevski, A. Melamid i E. Limonov. Pokret je nastavljao, obnavljao i razvijao tradicije ruske avangarde. Jedan od važnih učesnika, Mihail Grobman, nedavno je u Moskvi kod izdavača "Novoe literaturnoe obozrenie" objavio pod naslovom *Levijatan* svoje dnevničke u kojima se, između ostalog, odrazilo i delovanje ovog pokreta.

Mihail Grobman (1939) karakterističan je primer povezanosti o kojoj smo govorili. On je slikar, pesnik, prozni pisac, memoarista, kolekcionar, jedna celovita kulturna ličnost. Teško je reći šta je kod njega glavno, a šta sporedno, jer je zapravo u svemu uspešan. Po obrazovanju je slikar, a njegovo delovanje se odvijalo u okviru nezvanične umetnosti. Zajedno sa ženom Irinom Vrubelj-Golupkinom i dvoje dece emigrirao je 1971. godine u Izrael. Poeziju je objavio u knjizi *Ratne sveske* (1992). U Tel Avivu su on i I. Vrubelj-Golupkina (ona kao glavni urednik) pokrenuli kvartalni književni časopis na ruskom jeziku "Ogledalo", u kojem pored ruskojezičnih izraelskih autora nastoje da okupe ono što je najbolje u savremenoj ruskoj kulturi (časopis ima verziju i na ivritu). Izlagao je u Tel Avivu, Bohumu i Državnom ruskom muzeju u Sankt Peterburgu (1999), ali i u paviljonu "Cvijeta Zuzorić" 2002. godine. Takođe, sa I. Vrubelj-Golupkinom gostovao je u Beogradu i na Oktobarskim susretima 2003. godine.

(Wikipedia)

Grobmanovi dnevници su napisani u književnom obliku. Pokrivaju period od kraja 1963. do jeseni 1971. godine, od (uslovno) atentata na Kenedija (23. XI: "Sve interesuje ubistvo Kenedija") do odlaska u emigraciju. Vođeni su gotovo svakodnevno. Kratke beleške ne grupišu se oko ključnih događaja i registruju odvijanje svakodnevnog života: susrete i posete, razgovore, tekuće poslove, knjige koje se čitaju, kućne svađe, rođenje dece, prisustvo kućnih ljubimaca, odlaske u kupovinu, šta se (i kada) jede i pije, zabave i slično. Međutim, s obzirom na zamah autorove raznostrane društvene delatnosti, pre svega kao kolekcionara slikarstva savremenikâ i organizatora aktivnosti Druge ruske avangarde, ti uobičajeni životni sadržaji dobijaju zaista ogromne dimenzije. Na stranicama dnevnika promiče neverovatna količina ljudi i događaja, što ih pored sačuvanih detalja tadašnje svakodnevice čini jedinstvenim izvorom za istoričare kulture. (Samo selektivni registar imena ima skoro četrdeset stranica).

Iako su svojevremeno pisani kao građa za kasnije memoare, kao podsetnik, uspeli su u velikoj meri - svežinom, neposrednošću i registrovanjem aktuelne informacije (na primer: "Neočekivana vest - Hruščov je smenjen, na vlasti su Brežnjev i Kosigin. Zabavno i zanimljivo", 15. X 1964) - da sačuvaju specifični duh vremena, koji ih, kako misle mnogi kritičari, a i sam autor, izdvajaju u odnosu na druga dela memoarskog žanra. Zapisi su suzdržani, kako zbog karakterističnog stila, tako i zbog opreznosti (što je takođe odlika vremena), a do izražaja dolaze i autorova ozbiljnost i rana zrelost (raniji zapisi se ne razlikuju po tonu od kasnijih), odvajanje bitnih informacija od nebitnih (pri čemu svakodnevice ostaje bitna) i izbegavanje nepristojnih sadržaja. Ali i takvo svedeno kazivanje ostavlja snažan utisak.

U *Levijatanu* (Levijatan je neka vrsta Grobmanovog zaštitnog znaka i naziv mnogih njegovih akcija i projekata) prisutna je humanistička inteligencija u najširem rasponu (kao i inteligencija uopšte), između ostalog, i pisci, i slikari. Zastupljena je i brojnošću, ali i svojim najboljim predstavnicima. U knjizi se pojavljuju gotovo svi predstavnici moskovske nezvanične kulture tokom jedne decenije, ali i mnogi predstavnici drugih sredina. I tekst ima neprocenjivu dokumentarnu vrednost jer prikazuje način života stvaralačke inteligencije šezdesetih. Dnevnik je, međutim, ličan tekst, i u njemu je takođe vrlo izražena egzistencijelna komponenta, koja, po nama, nije ništa manje sadržajna, karakteristična i važna. I napokon, *Dnevници 1963-1971* imaju i književnu vrednost, to je još jedan značajan doprinos podvižničke ličnosti Mihaila Grobmana ruskoj književnosti i kulturi. To je zanimljivo štivo o šezdesetim godinama, stvaralačkim traganjima i životnom putu istaknutog ruskog i izraelskog umetnika u čijoj su se ličnosti uspešno spojili književnost i slikarstvo. I ova knjiga na mnogo načina govori o tome.

Objavljeno pod naslovom „Zapisi Mihaila Grobmana“, „Politika“, Kulturni dodatak, 4.9.2004, s. 4

(Wikipedia)

Narcisa Potežica

Amos Oz: Juda

U „Judi“, novom romanu Amosa Oza, u prvom je planu priča o povijesti, religiji i o posljedicama rata u Izraelu, a ujedno je to roman osamljenosti, melankolije i potrage za ljubavlju

Zahvaljujući stilu kojim piše Amos Oz, njegovim rečenicama koje su pune mudrosti i humora, pripovijedajući povijesnu i političku priču o Jeruzalemu nova knjiga *Juda*, u izvorniku objavljena 2014, zainteresirat će mnoge pa će je uzeti u ruke. Naravno, s posebnim oduševljenjem očekuju svaku Ozovu knjigu oni koji poznaju opsežno autobiografsko remek-djelo *Priča o ljubavi i tmini* ili još pamte susret u Zagrebu s izraelskim piscem u prepunoj dvorani kina Europa. U novom romanu *Juda* u prvom je planu priča o tragičnim gubicima, povijesti i religiji, zabludama, posljedicama rata u Izraelu, gdje se isprepleću prošlost i sadašnjost. Ujedno je to roman osamljenosti, melankolije te potrage za ljubavlju i pravim rješenjima. Roman je pisan slojevito, u više razina, pa će svaki čitatelj pronaći nešto za sebe obogaćen novom spoznajom o specifičnoj zemlji u kojoj se radnja događa. Istodobno prepoznat ćemo i mnoge općeljudske probleme i dileme, što je i cilj i vrijednost dobre literature, pa zato nije čudo da se o Amosu Ozu često govori kao o piscu koji bi trebao dobiti Nobelovu nagradu. Na prošlogodišnjem zagrebačkom sajmu knjiga Interliberu u studenom 2016. dočekana je s velikim zanimanjem deveta knjiga Amosa Oza, već tradicionalno tiskana u nakladi *Frakture* i u prijevodu Andree Weiss Sadeh. Dosad su u izdanju istog nakladnika izašle knjige Amosa Oza: *Iznenada u dubini šume*, *Kako izliječiti fanatika*, *Među svojim*, *Pantera u podrumu*, *Priče o ljubavi i tmini*, *Prizori iz seoskog života*, *Rimovanje života i smrti* i *Židovi i riječi* (s Fanijom Oz-Salzberger).

Sjajnim je opisom u *Judi* Amos Oz, po mnogima veliki „čarobnjak jezika i pripovijedanja“, dočarao slike Jeruzalema, ali možda onoga koji manje poznajemo. U svakoj rečenici opisana je posebna atmosfera, osjećamo miris zimske kiše koja danima ne prestaje u tom gradu, čujemo vjetar koji povija vrhove čempresa u vrtu s kućom u koju pisac početkom prosinca 1959. smješta radnju romana. Ali Amos Oz opisujući ljudsku samoću daje i prikaz osamljenosti u pogledu političkog promišljanja i djelovanja, a osjećaj depresije potpuno ovladava glavnim likom. Zato ne čudi izjava jedne čitateljice da joj je knjiga rastopila

srece. Na više mjesta u recenzijama se kaže da je to knjiga koja se ne ispušta iz ruke u neprestanoj napetosti iščekivanja u atmosferi sumornih jeruzalemskih dana. Naime, po nekima riječ je o dirljivom ljubavnom romanu, ali osjećaj izgubljenosti i melankolije pa i potraga za ljubavlju ili tek prolaznom avanturom posljedica je situacije u kojoj su se našli likovi romana. Glavni je lik mladić Šmuel Aš, koji dolazi iz Haife na fakultet u Jeruzalem, ali s obzirom da su mu roditelji iznenada osiromašili izgubivši svu životnu ušteđevinu pa je uz nemogućnost nastavka studija povijesti i religijskih znanosti zapeo i njegov istraživački rad – pisanje smjele rasprave o Isusu iz perspektive Židova – te ga istodobno ostavlja djevojka Jarden i vraća se bivšem dečku. Njegov je jedini izlaz u pronalaženju posla pa se javlja na neobično sročenoj oglasi. Njegova je naime zadaća da boravi u kući svoga poslodavca, invalidnog starca Geršoma Valda, koji je ostao sam pa on treba biti nekoliko sati svako poslijepodne njegovo društvo za beskonačne razgovore. Zauzvrat Šmuel dobiva skromni džeparac i smještaj u maloj sobici u potkrovlju s pogledom na popločeno dvorište koje mokro blista od kiše, a u daljini je pogled na Dolinu raspeća, što ga potiče da si postavlja pitanja o temi svoje propale studije. No tu su i mnoga pitanja i još više neizgovorenih odgovora u trenucima osamljenosti i kratkog ljubavnog zanosa u vezi s tajnovitom Atalijom, od njega dvostruko starijom udovicom ratnika, poginula sina čovjeka o kojem on svaki dan vodi brigu i s njim razgovara. Te su rasprave silno zanimljive kao odraz povijesne i političke situacije u Izraelu, s jedne strane stav invalidnog starca – cionistička ideja i priča o osnivanju države Izrael u doba Ben Guriona, što se ostvaruje pod cijenu rata u kojem je i poginuo njegov sin jedinac. Starac se teško miri s gubitkom djeteta, osjeća grižnju savjesti jer se njegov sin javio dobrovoljno u vojsku pod utjecajem očeva zanosa, a s druge je strane ideja da takvu državu nije trebalo osnovati, da je rat besmislen i treba uspostaviti zajedništvo dva naroda – Židova i Palestinaca na istom prostoru, što je bilo mišljenje oca Atalije Abarbanel, jer mnogi su uzalud poginuli pa je i njegova kći ostala udovica. Atalija očarava mladića kao i nekolicinu onih koji su bili zaposleni u toj kući prije njega. Nedodirljiva i tajanstvena Atalija i njezini postupci u potrazi za prolaznim trenucima ljubavi ipak su plod tragičnoga gubitka muža i osamljenosti života u sumornom okruženju sjećanja na oca i sa svekrom o kojem se brine.

Gotovo kao epizoda opis je Šmuelova djetinjstva i veze s roditeljima jer je u roman umetnuto pismo njegove sestre koja piše iz Milana, gdje sada studira medicinu i radi na dva mjesta da bi mogla financirati studij te brata, potiče da nastavi studij i svoj znanstveni rad. U njegovoj nedovršenoj raspravi o Judi provlače se pitanja poput: tko je uopće bio Juda,

što je s Isusom, je li on bio kršćanin ili Židov? Šmuel postavlja provokativnu tezu i propituje što je bilo s Judom i što bi bilo bez njega, jer svaki je Židov u očima vjernika ionako izdajica, no Juda je zapravo Isusov prvi i najveći obožavatelj koji ga je prokazao vjerujući u njegovo čudo da će sići sam s križa i spasiti se kao sin Božji. Kada Isus umre, Juda je slomljen i počini samoubojstvo, ali on i dalje, pa i svaki Židov već osamdeset generacija, za vjernike ostaje utjelovljenje izdaje. A tako i mnoge druge zablude postaju činjenice koje se provlače do današnjega doba i postaju tragična stvarnost junaka romana.

Osim o religiji, o kršćanstvu i judaizmu, vjeri i sumnji u knjizi se raspravlja o političkim pitanjima – o mržnji prema Židovima, stvaranju države Izrael, jednosmjernoj židovskoj migraciji i jedinom izlazu poslije Holokausta, postavlja se pitanje Židova bez domovine, ali tu je i strah od neprestana židovskog jačanja snaga i njihovih ambicija. S druge strane suživot je Arapa i Židova upitan jer Arapi nikada nisu vjerovali u cionističko objašnjenje po kojem su se Židovi doselili da pronađu svoje mjesto za život i kako bi se sakrili od progona u Europi kojima su bili izloženi. Suprotstavljena mišljenja dvojice staraca u sumornoj kući dileme su koje se postavljaju u Izraelu, pa i na svjetskoj političkoj sceni – a Amos Oz i ovdje kroz svoje likove zagovarajući pacifističke stavove ima mnogo protivnika u svojoj zemlji, iako je jedan od najvažnijih suvremenih izraelskih književnika.

Amos Oz rođen je kao Amos Klausner 4. svibnja 1939. u Jeruzalemu, odrastao je u Jeruzalemu u Ulici Amos, a tu je smještena radnja najvećeg broja njegovih romana. Djetinjstvo pod očevim utjecajem ispunjeno knjigama i tragičan gubitak majke, odlazak u kibuc, kao i stvaranje države Izrael, opisao je u opsežnom romanu *Priča o ljubavi i tmini*. Njegova prva zbirka priča, *Gdje šakali zavijaju*, izlazi 1965, a prvi roman, *Negdje drugdje*, 1966. Dosad je objavio tridesetak knjiga priča, romana i eseja. Djela su mu prevedena na četrdeset svjetskih jezika, dobitnik je prestižnih nagrada: Izraelske nagrade za književnost 1998, Mirovne nagrade njemačkih nakladnika i knjižara 1992, Goetheove nagrade grada Frankfurta 2005, francuske nagrade *Senders* (2004), Heineove nagrade, Legije časti, nagrade *Princ Asturias*, nagrade *Franz Kafka* i mnogih drugih svjetskih nagrada i priznanja. Sada je profesor književnosti na Sveučilištu Ben Gurion u Be'er Ševi.

Iz mnogih članaka i već prvih djela poznati su njegovi pacifistički stavovi, jer je zagovarao rješavanje izraelsko-palestinskog sukoba nakon Šestodnevog rata, u kojem je i sam sudjelovao (1967. o tome piše u članku *Zemlja naših predaka*), a utemeljitelj je pokreta Mir sada.

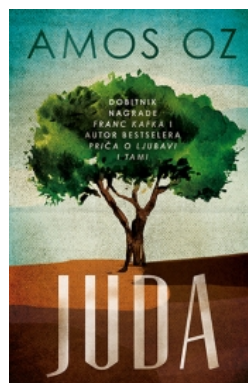
Piše i zalaže se za po njemu bolja rješenja arapsko-izraelskog sukoba te tako stječe velik broj neisto-

mišljenika. U ovom romanu može se u liku mladića Šmuela prepoznati personifikacija mlade izraelske države u kojoj se na kraju nazire razrješenje, jer poslije njegova tri siva zimska i kišna mjeseca u tajnovitoj i sumornoj kući uz dva oprečna pogleda na povijesni put Izraela, vrteći se oko povremenih ljubavnih susreta s Atalijom, udovicom tragično stradala izraelskog vojnika, uz usputna promišljanja o religiji i politici, pokušavajući naći sebe i izlaz iz situacije u kojoj se našao – sve to ostavlja iza sebe. On napušta kuću u kojoj vlada melankolična bezizlaznost, sredinu u kojoj kao da je stalo vrijeme, i vraća se normalnom životu nadajući se uz brojna pitanja i neizvjesnost najboljem razrješenju pa roman završava rečenicom: „Šmuel je ostao stajati nasred prazne ulice. Skinuo je naprtnjaču s ramena. Spustio ju je na prašnjavi asfalt. Na naprtnjaču je oprezno položio kaput, štap i kapu. Stajao je tamo i pitao se.“

Na kraju treba podsjetiti i upozoriti da je na omotnici ove knjige gotovo kao podnaslov navedeno kao preporuka: „Pravo remek-djelo, roman mudrosti, melankolije i humora“ (Hannes Stein, *die Welt*), ali izdvajam kao najbolju i objektivnu kritiku rečenicu iz *New York Timesa – Book Review*: „Oz je nenadmašan, maštovit kroničar unutarnjih i vanjskih transformacija svoje zemlje.“

Fraktura

Laguna

Najmoćniji ljudi na svijetu

Prenos Putinove konferencije za novinare preko bilborda na Krimu 23. decembra 2016. Foto: [Pavel Rebrov/Reuters](#)

Način komunikacije ruskog predsjednika Vladimira Putina sa javnošću upravo je suprotan onom Donalda Trampa: umjesto tvitova u 140-slovnim rafalima, on režira razrađene, brižljivo koreografisane predstave koje se protežu u nedogled. Putin ima jednu konferenciju za novinare godišnje i pojavljuje se u jednoj TV kontakt emisiji godišnje. Učesnici su probrani, teme prečišćene, a mnoga pitanja pripremljena unaprijed. Svaki od ovih događaja traje preko četiri sata i sadrži upečatljive dijelove koji sumiraju Putinovu trenutnu vlastitu viziju sebe u svijetu. On se nekad predstavlja kao spasilac zemlje na ivici katastrofe, nekad kao osvajač, nekad kao pobjednik. Ove godine, na konferenciji za novinare 23. decembra, predstavio se kao najmoćniji čovjek svijeta.

Evo transkripta unaprijed pripremljene Putinove razmjene s novinarom državnog medija (citiram obje strane detaljno upravo zato što je u pitanju prethodno napisan dijalog):

Novinar: Vladimire Vladimiroviču, svijet prolazi kroz globalnu transformaciju. Svjedoci smo izražavanja volje nacija putem glasanja protiv starih političkih koncepata i starih elita. Britanija je glasala za napuštanje EU, iako još uvijek ne znamo kako će se to odvijati. Mnogi kažu da je Tramp dobio zato što su ljudi između ostalog glasali protiv starih elita, protiv likova od kojih su već umorni. Da li ste vi i vaše kolege razgovarali o ovim promjenama? Kako će izgledati novi globalni poredak? Sjećate li se, na Generalnoj skupštini, na 70. godišnjicu Ujedinjenih nacija, rekli ste: “Zar ne vidite šta ste učinili?” Kuda smo se to zaputili? U ovom trenutku još uvijek smo u

kontekstu one nekadašnje, povuci-potegni konfrontacije o tome čija je vojna sila jača. Tokom svoje posljednje konferencije za novinare, vaš još uvijek kolega Barak Obama izjavio je kako vas 37 procenata republikanaca voli i da se Ronald Regan najvjerovatnije prevrće u grobu zbog toga.

Putin: Šta ste rekli?

Novinar: 37 posto glasača Republikanske partije vas simpatiše.

Putin: Stvarno?

Novinar: Da, i kad bi to Ronald Regan mogao da zna, da bi se prevrnuo u grobu. Uzgred, mi kao vaši glasači smo veoma zadovoljni što imate takvu moć koja može stići i do Ronalda Regana. Naše zapadne kolege nam često govore da vi možete da manipulišete svijetom, da odabirate predsjednike po vašoj volji, da interвениšete na izborima gdje god to poželite. Kakav je osjećaj biti najmoćniji čovjek na svijetu?

Putin: Ja sam o ovom pitanju govorio u brojnim prilikama. Ali ako vi mislite da moram o tome još jednom, u redu, reći ću to opet. Sadašnja američka vlada i vođstvo Demokratske partije pokušavaju da za svoje promašaje okrive vanjske sile. Ja imam neka pitanja i nekoliko ideja s tim u vezi. Demokratska partija izgubila je ne samo predsjedničke izbore, već i izbore za Senat i Kongres, gdje republikanci imaju većinu. Pitam se je li i to moja zasluga. (Ovdje Putin priča šalu sa osvrtom na film iz sovjetske ere o nesrećnom studentu koji upada u nevolje i priznaje da je kriv i za stvari koje nije učinio.) Ništa od toga nije tačno. Sve ovo je potvrda činjenice da se sadašnja američka administracija suočava sa sistemskim problemima. Govorio sam o tome ranije. Mislim da postoji jaz između elita i širokih masa, kako smo to govorili u sovjetska vremena, u pogledu onog šta je ispravno a šta pogrešno.

Činjenica da značajan dio recimo republikanskih glasača podržava ruskog predsjednika nije nešto za što sam ja zaslužan. Zna li šta ja mislim? Ja mislim da ogroman broj Amerikanaca dijeli naše ideje o tome kakav svijet treba da bude, šta treba da radimo, gdje se suočavamo sa zajedničkim opasnostima i problemima. Dobro je da postoje ljudi koji s nama dijele naše razumijevanje tradicionalnih vrijednosti, zato što je to dobar početak za građenje odnosa između dvije moćne države poput Rusije i SAD, na osnovi uzajamnog uvažavanja ljudi. Volio bih da ne izvlače imena svojih bivših lidera. Ja ne znam ko bi se prevrtao u grobu. Mislim da bi se Regan radovao pobjedi svoje stranke i bio sretan zbog novoizabranog predsjednika, koji ima dobro razumijevanje društvenog raspoloženja i koji je držeći se tog obrasca išao do samog kraja, čak i kada niko, osim vas i mene, nije vjerovao da će on pobijediti.

Tu je Putin prekinut aplauzom. Nakon pauze, on nastavlja kritikovati demokrate što ne znaju da budu časni gubitnici. U nastavku konferencije on odbacuje

zaključke CIA-e da su ruske obavještajne službe uticale na američke izbore, tvrdeći (kao Donald Tramp) da haker može biti bilo ko uključujući nekog “ko to čini sa svog kreveta ili kauča”. Ali Putin pritom uživa u ideji da je “najmoćniji čovjek na svijetu”. U pravu je: nije važno da li su ruski hakeri bili odlučujući faktor na izborima – bitno je da mnogi vjeruju da jesu. Ako Amerika vidi Putina kao krajnjeg pobjednika predsjedničke trke, onda on to i jeste.

Putin je jasno stavio do znanja da rezultate američkih izbora vidi kao kraj borbe za dominaciju u svijetu – odatle osvrtno na njegovo govor na Generalnoj skupštini UN iz septembra 2015. Tada je otputovao u Njujork da se oglasi u Ujedinjenim nacijama po prvi put nakon 10 godina. Ponudio je SAD nagodbu: Rusija će pomoći u Siriji ako američka vlada povuče svoju kritiku ruskih akcija u Ukrajini. Predsjednik Obama ignorisao je ovu ponudu, na što je Rusija odgovorila ulaskom u sirijski konflikt na strani Bashara al-Assada. Putin je zacrtao ruski angažman u Siriji kao bitku protiv svjetskog poretka u kojem dominira Amerika. To je bitka u kojoj je sebe vidio kao pobjednika osmog novembra, na dan održavanja američkih izbora.

Putin Trampovu pobjedu shvata kao trijumf određenog pogleda na svijet: “Veliki broj Amerikanaca dijeli naše ideje o tome kako bi svijet trebao da izgleda”, pa čak i one o tome “šta je ispravno a šta pogrešno”. Fraza “tradicionalne vrijednosti” je ovdje ključna: instrumentalizacija nejasnih ideja o prošloj veličini je zajednička Putinu i Trampu. Putin pri tome nije ništa više promoter “tradicionalnih vrijednosti” nego što je to Tramp: ruski predsjednik je razveden, a mnogo prije nego se razveo, njegova romantična veza sa nekadašnjom gimnastičarkom, koja se danas bavi politikom i s kojom navodno ima djecu, bila je predmet tračeva. Priča o aferi potekla je iz Putinove novinarske redakcije koja se sastoji od jednog čovjeka (njega samog) – kao i priča o Putinovoj središnjoj ulozi u američkim izborima, koja može i ne mora biti istinita, ali to je ono što on želi da ljudi vjeruju. Putinov odnos prema ženama je zadivljujuće sličan Trampovom. Ruski predsjednik je jednom iskazao divljenje za bivšeg izraelskog predsjednika Moše Katsava, osuđenog silovatelja. “Kakav je to moćan čovjek bio!” rekao je Putin 2006. “Silovao je deset žena! Nikada to ne bih očekivao od njega! Sve nas je iznenadio! I svi mu zavidimo!”

U posljednjih nekoliko godina Kremlj je zacrtao borbu za globalnu dominaciju kao sukob između “zapadne civilizacije” ukorijenjene u ideji ljudskih prava na jednoj strani, i “tradicionalnih vrijednosti civilizacije” na drugoj. Putinova kampanja za “tradicionalne vrijednosti” uključila je virulentnu antigej ofanzivu, uporan trud na podizanju stope rađanja u cilju spasavanja 145-milionske ruske nacije od izumiranja i, što je najvažnije, sistematsko

diskreditovanje svake ideje u vezi sa savremenom zapadnom kulturom. Ovdje Putin vidi srodnu dušu u Trampu, u njegovoj političkoj nekorektnosti, njegovoj odbrani Božića od fiktivnih prijetnji. “Tradicionalne vrijednosti” postaje objedinjujući termin za imaginarnu prošlost – što usput objašnjava i Trampovu prirodnu simbiozu sa američkom hrišćanskom desnicom.

Putin je u ovom ratu proglasio pobjedu nad modernom kulturom, što mu daje za pravo da se nazove najmoćnijim čovjekom na svijetu. Ali naravno, takav opis najčešće se koristi u definiciji jednog drugog radnog mjesta – onog na koje je Tramp upravo izabran. Neko će pomisliti da kada imate dva čovjeka koji vjeruju da su najmoćniji na svijetu, to ne može izaći na dobro. U stvari, prvi znakovi nevolja su već tu.

Dvadeset drugog decembra, dan prije svoje konferencije za novinare, Putin je održao svoj godišnji sastanak sa vođstvom ruskog ministarstva odbrane. Između ostalog, pomenuo je i nuklearno naoružanje, koje je, kako kaže, bilo dobro održavano u 2016, što je pomoglo Rusiji da održi “strateški paritet”. Ovo je primjetan odmak od prošlogodišnje retorike, kada je uputio oružane snage da “obrate posebnu pažnju na naše strateške nuklearne snage”. Tramp je na ovo odgovorio preko Tvitera da “SAD moraju znatno ojačati i proširiti svoju nuklearnu moć” – što je do sada neviđeno nagao zaokret u nuklearnoj politici.

Putin je tokom svoje konferencije za novinare prokomentarisao ovaj tweet. Bio je velikodušan, kao što samo najmoćniji čovjek na svijetu može biti. “Nema tu ničeg neobičnog”, slagao je. Nastavio je s objašnjenjem svojih komentara o nuklearnom naoružanju, navodeći da je cilj Rusije samo da bude “jača od bilo kojeg potencijalnog – obratite pažnju – agresora”. Ne imenujući potencijalnog agresora, on je jasno pokazao da Rusija SAD ne smatra potencijalnim agresorom. Bila je ovo još jedna laž: ruska vojna doktrina usvojena 2014. identifikuje države članice NATO-a kao vojnu prijetnju broj jedan.

Avet američke vojske bila je suštinski važna za Putinovu domaću retoriku. Tokom svojih 17 godina u ulozi ruskog vođe on se oslanjao na stalnu, iako ponekad nejasnu ideju egzistencijalne opasnosti da ojača svoju popularnost. Ovo je posebno bilo važno za vrijeme njegovog tekućeg mandata, kada je na proteste i ekonomiju koja tone odgovarao pokretanjem ratova kod kuće i vani. Svi ovi ratovi – protiv pete kolone u zemlji, pa u Ukrajini i Siriji – prikazivani su u ruskim medijima kao ratovi protiv SAD. Ratovi su bili dobri za Putinovu popularnost, koja se drži iznad 80 procenata od ruske invazije na Ukrajinu u februaru 2014 – uprkos strmoglavom ekonomskom padu. Ali Ukrajina i Sirija ne bi proizvele ovakvu cifru same po sebi: prikazivanje ovih ratova kao proksi konflikta sa Amerikom je ono što ih čini važnima.

Putin je nastavio kriviti odlazeću Obaminu administraciju i administraciju Georgea W. Busha za pokretanje nove utrke u naoružanju. Oslobođio je Trampa odgovornosti za njegov tweet – ili u stvarnosti odgovornosti za njegovu zemlju – kao što bi neko djetetu skinuo teret krivice za ružne riječi koje je izgovorilo. Ovaj model bliskosti s Trampom nije održiv – ako ni zbog čega drugog onda zbog toga što je Tramp davao i nastaviće iznova davati skandalozne izjave i zahtijevaće da ga se uzme za ozbiljno. Obojica dijele primitivnu ideju o moći kao nečemu što se temelji na javno potvrđenoj i priznatoj superiornosti. Tramp će opet tvitovati o nuklearnoj politici, a Putin više neće biti tako opustljiv.

Da li ovo znači da ulazimo u novi hladni rat? Ne – ovo je još gore. Hladni rat vodili su ljudi koji su imali različite vizije budućnosti – ideologije dviju strana su se borile za pravo da definišu buduća društva. Ovo je mogućnost sigurnog međusobnog uništenja učinilo efikasnim sredstvom odvratanja. Danas znamo da je u više navrata jedna ili druga strana odstupala korak unazad sa same ivice.

Tramp i Putin nemaju koncept budućnosti. U Putinovoj verziji sukoba civilizacija imamo samo prijetnju zapadnu sadašnjost nasuprot imaginarnoj euro-azijskoj prošlosti. U Trampovom slučaju prijetnja sadašnjost je globalna, dok je primamljiva prošlost – američka. Obojica igraju na kartu privlačnosti lokalnog i poznatog iz prošlosti nasuprot zastrašujućoj nepoznatoj budućnosti. Obojica su ljudi kratkog fitilja, tanke kože, ne previše bistri, kao i neskloni slušanju savjetnika – što su sve faktori rizika za eskalaciju sukoba. Najveća opasnost je ipak njihova nesposobnost da gledaju unaprijed.

Putinova nesposobnost da planira je dobro dokumentovana. Evropski stručnjak za ruska pitanja Mark Galeotti nazvao je ovo Putinovim paradoksom: on je sjajan da ugrabi priliku, ali nije u stanju da sagleda posljedice ili naredne korake. Galeotti je pisao o Putinovim ratovima i njegovom miješanju u američke izbore (mada je on pretpostavljao da će Tramp izgubiti), ali Putinov paradoks može se uočiti i u ponašanju ruskog predsjednika. Jednom sam pisala o ekstravagantnoj palati od milijardu dolara koju je Putin gradio izdvajajući novac za nju iz lažnih i pronevjerenih fondova. Kada sam izvještavala o ovoj priči u 2011, ono što me je zapanjilo je da je lokacija palate – privatne rezidencije – u Rusiji. Izgleda da je planirana kao mesto gdje će se Putin penzionisati, što znači da on ne sumnja u svoju mirnu starost. Još jedan primjer Putinove nesvjesnosti političkih zbivanja je onaj u vezi sa Olimpijskim igrama u Sočiju 2014. On je tek u decembru 2013. shvatio da zapadni lideri zaista neće doći na otvaranje igara, pa je na brzinu abolirao neke političke zatvorenike uključujući Mihaila Hodorkovskog. Ali tada je do početka

Olimpijade bilo svega šest nedjelja i bilo je prekasno da se spase zabava.

Trampov kratak raspon pažnje je legendaran. On takođe ima pisanu istoriju impulsivnih raskošnih ulaganja koja su iznova i iznova propadala. Čini se da je njegova sposobnost planiranja budućnosti veoma ograničena, kao i Putinova. Tramp je za državnog sekretara izabrao prvog čovjeka Exxona, Rexa Tillersona, koji ima drugačiji temperament, ali sličan *après nous le déluge / posle nas potop* stav. Njegova kompanija se izdvaja među naftnim gigantima po svom nepokolebljivom odbijanju da investira u obnovljive izvore energije i jasnoj posvećenosti diskreditovanju stavova nauke o klimatskim promjenama – drugim riječima, strategijom maksimiziranja trenutnih zarada na račun budućih generacija i njihovih šansi preživljavanja na planeti. Isti pristup primijenjen na globalnu politiku u kombinaciji sa Trampovim eksplozivnim temperamentom sluti na rat koji neće biti hladni.

Preveo *Vladan Kosorić*

[The New York Review of Books](#), 28.12.2016.

Peščanik.net, 12.01.2017.

Putin i Tramp (Wikipedia)

Melamije (1)

Ibn al-'Arabi, sa svoje strane, melamije naziva najpotpunijim znalcima, onima koji znaju, a nisu poznati

Kada je riječ o islamskoj duhovnosti, ovdje ćemo o njoj govoriti u kontekstu njene najuzvišene manifestacione forme – bez bilo kakvih tarikatskih (*tariqah*) odrednica – u smislu sistematskog prezira prema općeprihvaćenim socijalnim normama, uključujući i tendenciju kršenja običaja i konvencija, te uznemirujući stav i ponašanje koje za cilj ima privlačenje ljudske pozornosti i izazivanje prijekora javnosti, a što se u sufijskom tehničkom rječniku naziva *melametom* (*malamah*). Pojam *melamet* opisna je karakteristika cijele skupine – nipošto organizirane – pokreta i pojedinaca. U historijskom ozračju *melamet* se prvi put spominje u vezi sa imenom i djelom Hamduna Kassara (*Hamdun al-Qassar*) i njegovih učenika i sljedbenika, *Kassarija* (*Qassar-īyyah*).¹ Hamdun se također često spominje i kao jedan od svojevremenih *abdala*, ili 'zakrivenih svetih ljudi' koji u sufizmu slove kao 'stupovi svijeta' – kojih prema nekim kategorizacijama i klasifikacijama *svetaštva* u sufizmu ima četrdeset (prema drugim četiri) – a koji su neprimjetni i potpuni svjedoci Boga na ovome svijetu, nepoznati javnosti, a nerijetko i osobno nesvjesni vlastite uloge. U daljem izlaganju dodatno i detaljnije ćemo pojasniti ovo načelo 'osobne nesvjesnosti' kao jedan od ključeva ukupne islamske a naročito *melamijske* duhovnosti.

Zanimljivo je da većina historičara i teoretičara islamske duhovnosti koji su se bavili istraživanjem i proučavanjem ove osobite grane islamske kulturne i duhovne tradicije, gotovo po pravilu i svejednako isključivo, golemu pažnju posvećuje utvrđivanju činjenica – a temeljem neznatnih tragova – mezhebske pripadnosti i orijentacije *melamija* bilo da je središnja tema njihovog istraživanja lik ili, pak, djelo nekog autora ili duhovnog velikana. Odgovor na ovo pitanje podrazumijeva obimnu, višetomnu i vrlo složenu knjigu koja bi potpuno razumljiva bila samo malobrojnoj nekolicini iznimno dobro upućenih znalaca na

¹ Melamijski trend horosanske duhovnosti pod Hamdunom Kassarom (*al-Qassar*, p. 271/884), duhovnim učiteljem iz Nišapura predstavlja evolutivni napredak čisto asketske tradicije prethodnih naraštaja u smislu insistiranja na značenju i značaju *iskrenosti*, pri čemu kao *geslo* slovi njegova izreka: "Božije znanje (mišljenje) o vama, važnije je od znanja (mišljenja) ljudi".

svijetu no, ni to djelo – koliko god obimno i obuhvatno bilo – ne bi moglo dočarati sve nijanse i suptilnosti, a kamoli objasniti tajanstvenost onoga što se naziva duhovnim stanjem. Teoretičari tesavvufa za *melamet* kažu da je to posebno duhovno stanje koje počinje "tačno tamo" gdje prestaje tarikat. Koliko god ta lakonska definicija *melamet* predstavlja kao obuhvatnu kategoriju treba znati da unutar *melameta* postoji onoliko duhovnih stanja, dakle, njegovih manifestacija, koliko je u prošlosti bilo i koliko trenutno na svijetu ima njegovih posjednika i uživalaca. Već ta činjenica umnogome približava svu teškoću koju na sebe preuzima svaki autor koji se usudi iz perspektive čiste teorije pisati o duhovnom nadahnuću.

Melamijsko duhovno nadahnuće, jedan od najbrojnijih i najpopularnijih duhovnih *trendova* Nišapura u Horosanu (*Khurasan*) u trećem/devetom i četvrtom/desetom stoljeću, podrazumijeva *put* utemeljen na razlici među razinama ljudske subjektivnosti i subjektiviteta; diskontinuitetu među različitim razinama duhovnog razvoja duše, pri čemu je najdublji sloj duh (*ruh*) navlastito. U djelu *Risalat al-malamatiyyah*, Sulejmi (*Sulamī*, p. 1021) poimence nabroja četiri razine svijesti koje on naziva *nefsom* (*nafs*, dušom), *kalbom* (*qalb*, srcem), *sirr* (*tajnom*) i *ruh* (*duhom*), pri čemu ove razine svijesti treba pojmiti u smislu hijerarhijskog lanca od najniže do najviše. Iako jedinstvo ljudskog subjektiviteta nije održivo moguće *podijeliti* niti zamijeniti ovom podjelom, *melamijska* duhovna psihologija time, u prvom redu, nastoji naglasiti diskontinuitet koji omogućava diferencijaciju različitih razina duše. Nadalje, taj diskontinuitet omogućava razumijevanje da se najniža razina ne može identificirati sa (naj)višom, jer bi se tako (naj)viša razina reducirala vlastitim ograničenjima.

Drugim riječima, kontinuitet između različitih razina duše – bez kojega bi ideja o subjektivnom identitetu bila nezamisliva – moguće je prikazati (zamisliti!) samo sa stajališta najviše ili najniže razine svijesti, i nikako drukčije. Duhovni cilj *melamijske* psihologije sastoji se u sprječavanju bilo kakvog polaganja prava i prisvajanja više duhovne razine od strane niže.² Praktično govoreći, *duhovno stanje*

² Islamska duhovnost predstavlja dijapazon klasifikacija razina svijesti, od kojih se mnoge ne poklapaju sa Sulejmijevim (*as-Sulamī*) stavom. Naprimjer, Ibn Adžiba (*Ibn 'Ajiba*), je mišljenja da je *duh* (*al-ruh*) je mjesto epifanija *melekuta* (*al-malakut*), dok je *tajna* (*al-sirr*) viša razina odnosno domen Božanske Svemoći (*al-jabarut*), pri čemu se potonji odnosi na Božansku Beskonačnost a prvi na domen zamislivih arhetipova (*asrar al-ma'ani*). Nadalje, ši'itski *irfan*, identificira

svijesti niža duša ni na koji način ne može iskusiti: bilo kakav pokušaj u tom smislu vodi iščeznuću duhovnog svjetla. *Duhovna svijest* pripada trima višim razinama ili dimenzijama, poimenice *srcu*, *tajni* i *duhu*, koje podrazumijevaju brojna stanja svijesti koja su viša – univerzalna i 'božanska' ali i niža – individualna i ljudska.

Melamijje (Malāmiyya)

Melamijje (malāmiyya, malamiyyah, malamati, malamatiyya ili malamatiyah – svi pojmovi su samo izvedenice iz osnovnog pojma *malamiyya* ملامية³ su, piše Annemarie Schimmel, u svome djelu *Mystical Dimensions of Islam*, skupina ili radije kategorija osoba koje, unutar islamskog duhovnog okruženja poznatijeg pod nazivom *tesavvuf (tasawwuf)* ili *sufizam*, predstavljaju, u najmanjem prema nekim istaknutim duhovnim velikanima poput Ibn al-'Arabija, najvišu *kastu* znalaca ili skrivenih svetih ljudi. Često su povezivani sa određenim sufijskim manje ili više organiziranim skupinama koje su se oko trećeg/devetog stoljeća pojavile u Horosanu (*Khorasan*), izvorno okupljeni oko učenja i učenika Hamduna Kassara (*Hamdūn al-Qassār*), ali poznavanje njihove historije i učenja pomaže samo djelimičnom razumijevanju ove složene duhovne doktrine u islamu, te još manje upoznavanje stvarne suštine ljudi koje su nazivali ovim časnim naslovom. Ovo osobito vrijedi ukoliko se zna pretpostavka da se ova skupina često dovodi u vezu sa legendarnim "Zelenim čovjekom", Hidrom (*al-Khidr*), posvemu nalik na čuvenu kur'ansku pripovijest o susretu Allahovog Poslanika Musaa (a.s.), sa onim čija je supstancija/sušтина skrivena od ljudi i koji, učeći Musaa, krši sva konvencionalna pravila stjecanja pravog, istinskog znanja o Bogu, Uzvišenom.

Prema *Encyclopedia Britannica*, "*melamije (malamatiyah, ملامتية) su sufijska skupina čije se postojanje bilježi u samanijskom Iranu tokom drugog/osmog stoljeća ... često se dovode u vezu sa Kur'anskim ajetom: "...kunem se dušom koja sama sebe kori", kao temeljnim načelom njihove filozofije. Ovaj ajet, kažu, nedvojbeno hvali dušu koja se neprestalno preispituje i kori svoga nositelja za i najmanje skretanje sa Pravog Puta. Duša koja se preispituje i kori, prema nekim zagovornicima ove*

melektu sa posredujućim ili prelaznim domenom, dok *džeberut* odgovara melekanskom i arhetipskom domenu stvarnosti.

³ Opredijelili smo se za izraz *melamijja (malamiyyah)* radije nego *melametijja (malamatiyyah)* usklađujući naš stav sa izborom onoga koji bolje zna, Ibn 'Arabija. (*Futuhat al-makkiyyah*, 16/2).

doktrine, je čovjekovo idealno 'ja'." Ideja o idealnoj unutarnjoj potpunosti uz prijekora vrijednu izvanjsku pojavnost, predstavlja asimetrični aranžman hijerarhijskog poretka i odnosa kojim se istovremeno ujedinjava i razdvaja Stvoritelj, Uzvišeni, sa i od svih svojih kozmičkih *uradaka*.

Arapski pojam *melama (malāma, ملامه)* doslovno znači "koriti", "prekorijevati". Element "skandala" ili "stida" koji se povezuje sa prijekorom služi samo kao krinka ili makar otežavajuća okolnost razlikovanja (ili arab. *firasa*) između pravih i lažnih *melamijja*; za prave *melamijje* skandal je podrazumijevajući, nedobrovoljni, neosobni i nadasve prividan i površinski dojam, čin i element njihove pojavnosti, dok je je to kod lažnih *melamijja* namjerna/hinjena, osobna i u suštini potpuno destruktivna pojava. Prema Annemarie Schimmel, "*melamijje namjerno izazivaju i navlače prijekor pa čak i teže akcije svoga okruženja na sebe čineći nepristojna, čak nedopuštena izvanjska djela, istovremeno u svojoj nutrini zadržavajući potpunu i idealnu čistotu misli i ljubavi prema Bogu, Uzvišenom*". Ona prenosi i jednu, dovoljno deskriptivnu, priču o nekim od takvih ponašanja:

Jednog od njih je pri ulasku u grad dočekala i pozdravila golema skupina ljudi; željeli su vidjeti, dodirnuti i uživati u društvu znamenitog duhovnog velikana; ali, nakon što se približio skupini ljudi, on je stao kraj ceste i počeo javno urinirati na potpuno nedopušten način tako da su svi prisutni odmahnuili rukom na njega i okrenuli mu leđa, potpuno razočarani njegovim ponašanjem i razuvjereni u njegov duhovni stupanj.

Nasuprot tvrdnjama da su takva djela i ponašanje "namjerni", te da za cilj imaju samo provociranje javnosti i izazivanje reakcije, psihoanalogizirajuća moralnost čini se da je zamijenila izvorni sufijski kešf (*kashf*, "otkrovenje" ili "uvid"). S tim u skladu čini se da je takav zaključak umnogome manjkav i netačan, osobito poredeći ga sa stavom i stajalištem vjerdostojnih i autoritativnih znalaca o stvarnosti, a ne samo prividnosti odnosno površnosti motiva za takvo djelovanje i ponašanje.

Naime, ako ne najveći, a ono jedan od najvećih sufijskih autoriteta, Ibn al-'Arabi, *melamijje* smatra ultimativnim sufijima, ljudima čija je duboka i iskrena pobožnost zakrivena ne samo od ljudi nego i od njih samih, budući da, u konačnici, percepcija vlastite pobožnosti predstavlja nesavladivu prepreku u konačnoj samorealizaciji. *Melamija* je ona osoba za koju učenje o "duhovnim stupnjevima" prepuno suptilnih obmana najprepređenije vrste; on prezire vlastitu pobožnost, ne zato što razmišlja o percepciji i reakciji javnosti/ljudi, nego isključivo zbog toga što je svjestan, nedobrovoljni i objektivni svjedok svog vlastitog "duhovnog licemjerja"; *melamija* "griješi" na razini vanjštine svoga bića, dok "pobožni" nezalica

griješi u samoj suštini svoga. Bog, Navlastito, želi da ih zaštiti i zakloni – od njih samih – u Svojoj Vlastitoj Božanskoj Zakrivenosti. Priroda toga *zakrivanja* može se manifestirati i u vidu "javne nemilosti" ili *skandala* koji nailazi na neodobravanje drugih *sufija* i *običnih* pobožnih muslimana. Božiji skriveni sveti ljudi na ovome svijetu poznati su i kao Božiji "odabrani prijatelji" ili *velije* (*wali*, mn. *awliya*), te bez obzira da li su djelimično ili sporadično poznati u javnosti ili su potpuno zakriveni, zagonetna i zamamna Božanska naklonost prema ovim ljudima skriva njihovo stvarno unutarnje stanje od zavidnih i ljubomornih očiju običnih i otvrdlih ljudi. Ponašanje *melamija* – ovdje se već može govoriti o kompleksu djela koja objedinjena predstavljaju ponašanje – stoga su stvar Božanske Milosti, na najvišoj zamislivoj razini, odakle slijedi da ona ni na koji način ne ishode iz individualne volje, odluke ili psihologije. Za sufije poput Ibn al-'Arabija i Ibn al-Farida *melamijski paradoks* ogleda se u tajni Božanske Ljubomore i Prijekora, čime mu On (Uzvišen je On!) štiti i čuva veličanstvenost i kristalno blještavilo supstancije melamijske duše zakrivajući je od ljubomornih i zavidnih očiju nedobronamjernih i neupućenih ljudi. Ibn Farid, u jednom od svojih *gazela melamije* opisuje slijedećim riječima:

*Sljedbenici moji u vjeri Ljubavi, oni su koji znaju voljeti;
oni odobravaju moj grijeh i misle dobro o mojoj sramoti.*

Ibn al-'Arabi, sa svoje strane, *melamije* naziva *najpotpunijim znalcima*, onima koji *znaju*, a *nisu poznati*.

O *melamijama* i *melametu* prvi su javno progovorili Ebu Abdu'r-Rahman Sulejmi (*Abu 'Abd ar-Rahman as-Sulamī*) i šejh Ebu Hasan Hudžviri (*Abu al-Hasan al-Hujwīrī*) u četvrtom/jedanaestom stoljeću. Mora se primijetiti da je Sulejmijev stav unekoliko naklonjeniji ovom vidu ispoljavanja/skrivanja vlastite duhovnosti od Hudžvirijevog, koji ih – a za njim i Annemarie Schimmel – pogrešno optužuje za duhovno razmetanje, hvalisanje vlastitim duhovnim dometom:

Razmetljivi i hvalisavi ljudi namjerno se ponašaju tako da bi stekli naklonost ljudi, dok se melamije namjerno ponašaju tako da bi ih ljudi odbacili. Objekte skupine su svoje misli usmjerili prema ljudima (umjesto prema Bogu) i ne mogu nadići to svoje stanje.

Ali, kao što smo već primijetili, pojam *melami/melameti* i inače se koristi za determiniranje skupine nekonvencionalnih, neortodoksnih pa čak i pokudenih praksi, uključujući i nedobrovoljna djela koja ne ishode iz individualnog "ja" niti su rezultat promišljene odluke, te se stoga ovaj pojam ne može koristiti za definiranje bilo čega drugo unutar osnovnog standardnog sufijskog pojmovnika. razlika

između unutarnje i izvanjske iskrenosti, između izvanjske "duhovnosti" i suptilne (ovo)svjetovnosti, s melamijskog stajališta, iznimno je tanka i oštra; upravo na tu *demarkacionu liniju* ukazuju i upozoravaju najučteniji među najvećim sufijskim učiteljima svih vremena kao jedinu značajnu razliku u napredovaju ka ultimativnim stupnjevima sufijske duhovne hijerarhije.

Pojmom *melami/melameti* dakle označava se, ili naziva, duhovni stupanj nekih odabranika i iznimnih osoba čime se njihovo unutarnje stanje razdvaja od "psiholoških" stupnjeva i postaja odnosno njihovog svjetovnog ponašanja koje je često blisko skandaloznom. *Melamije* su, zahvaljujući njihovoj uzvišenoj duhovnoj *tajni*, "Božiji stupovi na Zemlji", svete duše koje tajanstveno i tajnovito postoje "na ovome svijetu" vlastitim postojanjem pomažući i osiguravajući stvarno a ne tek teoretsko Božije prisustvo na zemlji.

O *melamijama* se ponegdje govori i kao o *tarikatu* (*tariqah*), međutim ta odrednica nije posve tačna. *Melamet* je odrednica tendencije, ili psihološki kriterij određene kategorije osoba. Temeljem definicije "oni koji sami sebe kore" te manifestacionih oblika njihovog ponašanja, umnogome je teško zamisliti organiziranu skupinu – na bilo kojem organizacionom kriterijalnom osnovu, razini i obliku – koja bi odgovarala njihovoj nekonvencionalnosti i neortodoksnosti. S druge strane, neorganiziranost odnosno nepostojanje organiziranog vida njihovog djelovanja koliko god da izgledalo kao rezultat neprilagodljivosti bilo kojem i kakvom *usulu*, toliko – imajući na umu njihovu ontološku ulogu – može biti i mjera predostrožnosti i samozaštite. Nadalje, sa osobnog stajališta, raskrivanje u vidu bilo kakve javne institucije – *tarikata*, na primjer – nije u skladu sa melamijskim duhovnim stavom jer to niukoliko ne pomaže njihovom sazrijevanju, makar ili naročito i samoprijekorom i samoponiženjem, a u cilju (pro)čišćenja i oslobađanja najpozitivnijih osobina iz kandži "sladostrasne duše" (*an-nafs al-ammarah*), te i to, u određenoj mjeri, može poslužiti kao objašnjenje zašto su svi pokušaji organiziranja neorganiziranih propadali. Iako se općenito, a naročito u melamijskoj duhovnoj praksi radi o iznimno osjetljivoj operaciji koja zahtijeva posvemašnju pažnju i učitelja i učenika (*šejha* i *derviša*), ona je itekako moguća. Dapače, radi se o ultimativnom cilju duhovnog puta u islamu. Hudžviri (*al-Hujwīrī*) piše:

Na Putu nema prepreke ni Koprene koju je teže preći (otkloniti) od visokog mišljenja o samom sebi. A popularnost – više od bilo čega drugo – odvraća čovjekovu prirodu od traganja za putem i načinom povratka Njemu.

Prezreni, sljedbenik ili Prijezir, oprezan je i pažljiv, vodi računa da se nikada ne uvrijedi onim što se govori o njemu; zbog vlastitoga spasa i blagostanja mora počinuti neko djelo koje vjerzakonski

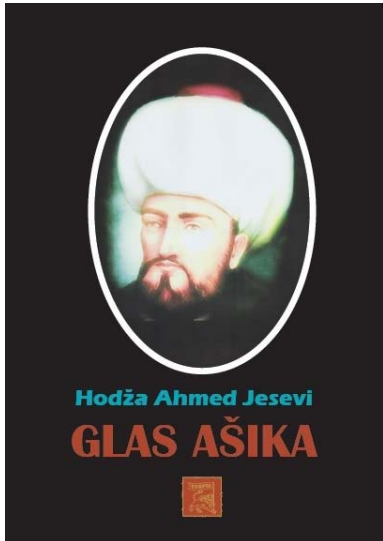
nije teški grijeh, niti je mali grijeh, ali koje će mu priskrbiti opće neodobravanje.

Vidio sam dovoljno transoksanjskih Prezrenika da sam se među njima osjećao ugodno, a sa jednim sam bio blizak prijatelj. "Brate", upitao sam ga jednom prilikom, zašto ti osobno činiš te stvari?" "Da bih mišljenja drugih ljudi prema meni učinio nevažnim", odgovorio je.

Drugi su doktrinu Prezira primjenjivali iz asketskih razloga: željeli su biti općeprezreni radi umrtvljivanja vlastitoga "ja". Naći se u krajnje bijednoj i ponižavajućoj situaciji za njih je bila najveća radost ... vidio sam ... zašto stariji uvijek izigravaju budale.

Kraj ovog eseja biće objavljen u sledećem broju Lameda.

Edin Urjan Kukavica je pisac, autor dva romana, velikog broja objavljenih autorskih tekstova i knjiga prijevoda, mahom sufijske literature: *Seyyed Hossein Nasr - živi sufizam, Uvod u islamske kozmološke doktrine, Islamska umjetnost i duhovnost, Titus Burckhardt - Alkemija znanosti o kosmosu i znanost o duši, Sveta umjetnost na Istoku i na Zapadu* i dr.

Esej *Melamije* je Pogovor knjige *Glas Ašika* (izbora iz dela *Divan-ı Hikmet Ahmeda Jesevija*) koju je sa turskog prevela Ana Stjelja

Milenko Stojičić (priređio)

Priče o Danilu Kišu

Danilo Kiš

Beogradska premijera knjige *Priče o Danilu Kišu*, koja je nedavno objavljena u izdanju *Arhipelaga*, održaće se, na dan piščevog rođenja, **u sredu 22. februara s početkom u 19 časova** u sali Amerikana Doma omladine Beograda.

O Danilu Kišu i o knjizi *Priče o Danilu Kišu* koju je priredio **Milenko Stojičić**, poznati prozni pisac iz Banjaluke, govoriće **Vida Ognjenović, Mihajlo Pantić, Muharem Bazdulj i Gojko Božović**.

Neobična, raznovrsna i uzburkana knjiga *Priče o Danilu Kišu* jeste **tematska antologija priča srpskih i ex-jugoslovenskih pisaca o Danilu Kišu**. U ovoj knjizi nalaze se najbolje priče napisane o Danilu Kišu u proteklih trideset godina. Danilo Kiš nije samo za života postao moderni klasik srpske književnosti, već su njegov život i literatura postali prvorazredan izazov za savremenu književnost. U delima čitavog niza srpskih pisaca, ali i u delima pisaca s prostora bivše Jugoslavije, kao i u delima pisaca iz niza evropskih kultura **Kiš se pojavljuje kao književni junak**.

Knjiga *Priče o Danilu Kišu* predstavlja priče preko 30 pisaca iz nekoliko generacija savremene književnosti od Tvrtka Kulenovića, Mirka Kovača, Vide Ognjenović i Judite Šalgo, preko Milisava Savića, Irfana Horozovića, Davida Albaharija, Radoslava Bratića, Dragana Velikića, Aleksandra Prokopieva, Mihajla Pantića, Petera Božika, Sibile Petlevski, Josipa Mlakića i Predraga Lucića, do Lasla Blaškovića, Faruka Šehića, Srđana V. Tešina, Olje Savičević Ivančević i Muharema Bazdulja.

- Vođeni piščevim kriterijumom rigoroznosti, odlučili smo se da u ovu knjigu ne unesemo sve priče u kojima se Kiš javlja kao junak, uključujući i priče koje, uprkos tome što je Kiš jedan od junaka, pa

nekada čak i glavni junak, nemaju nikakve veze sa činjenicama Kišovog života, niti sa poetikom Kišove književnosti. Priče u ovoj knjizi napisali su pisci sa prostora bivše Jugoslavije, jer je to literarna zajednica u kojoj je učestvovao i delovao i sam Kiš – kaže priređivač Milenko Stojičić.

Priče o Danilu Kišu su dragoceno **svedočanstvo o Kišu, njegovoj književnosti i njegovom vremenu**. Istovremeno, priče u ovoj knjizi su i **svedočanstvo o Danilu Kišu kao živom tradiciji moderne književnosti**.

Ovo je prvi program kojim se obeležava 10 godina od osnivanja Izdavačke kuće *Arhipelag*. U toku ove godine *Arhipelag* će, povodom 10 godina rada, svakog meseca u različitim gradovima u Srbiji organizovati programe na kojima će predstavljati svoje dosadašnje aktivnosti, strane i domaće pisce, kao i nove aktivnosti za naredni period.

Sinhro.rs
21.02.2017.

U ovom broju

Ludwig Wittgenstein: *Skroviti dnevnici*

Mario Kopic: *Uz Tajne dnevnike*

Ivan Ivanji: *Ludmila*

Dario Grgić: *Feminizam i apokalipsa*

Gabi Abramac: *O Židovima Gruzije i njihovom jeziku*

Zorislav Paunković: *Decenija nezvanične umetnosti*

Narcisa Potežica: *Amos Oz – Juda*

Maša Gessen: *Najmoćniji ljudi na svijetu*

Šejh Edin Urjan Kukavica: *Melamije Milenko Stojičić (priređio): Priče o Danilu Kišu*

Sarajevska hagada, izdanje na ivritu 1973. sa predgovorom Sesila Rota

www.mansarda.rs

"Nisu sve knjige opasne, opasna je samo jedna" (Danilo Kiš)

Stranice posvećene Jevrejima bivše Jugoslavije

<http://elmondosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

42268 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com

Logo Lameda je rad slikarke Simonide Perice Uth iz Washingtona